

Redactie "DE SCHALMEI"
NOVEMBER 1948

3 JAARGANG — N° 6

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

•
**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

ORGELS

HARMONIUMS

Jules ANNEESSENS - TANGHE en Zoon

ORGELBOUWERS

LEVERAAR VAN ZIJNE HEILIGHEID DEN PAUS

Huis gesticht in 1832

MEENEN (W.-VI.)

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuweekemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300,— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

*Aan de lezers, lezeressen
en hun familie wenst
"De Schalmei" een
Zalig en Blij
Kerstfeest !*

Einde en Aanvang

VER enkele weken schrijven wij bovenaan het volgend nummer: « Vierde Jaargang ». Is het nodig dat wij voor U de balans van de voorbije nummers opmaken? Is het nodig, dat wij U spreken over het werk voor « De Schalmei », over de oude en nieuwe relaties? Is het nodig dat wij U voorleggen wat, naar ons mening « De Schalmei » gepresteerd — en uitgewerkt heeft? Wie ogen heeft en eerlijk is doet de nodige verklaringen voldoende op, bij het zien en inzien van ons tijdschrift.

Zowel uit het binnen- als uit het buitenland ontvangen wij de meest vleeiende recensies. Wij geven een paar voorbeelden uit de tientallen: « Ik maak van de gelegenheid van dit schrijven gebruik om u te feliciteren voor uw flink orgelblad en mijn bewondering uit te drukken voor die enkele moedige mensen die zo een onderneming zo flink doorzetten! Van harte wens ik „De Schalmei” groei en bloei! » (Ing. De Sutter, Leraar a. d. Normaalschool te St-Niklaas.)

« ...Heb lang vertoefd bij Marchal, Gonzalés en Dufourq. „De Schalmei” heb ik nog velen getoond en zij stonden verbaasd over de royale moderne presentatie en de degelijke inhoud van het tijdschrift. Gonzalés interesseerde zich sterk voor uw artikelen over de Vlaamse orgelbouw, zo ook de orgelbouwer König... » (Brief van Marius Monnikendam na Frankrijkreis.)

„De Schalmei” is reeds voor vele en wordt voor alle organisten en belangstellenden HET VAKBLAD, dat hen niet alleen zal inlichten nopens een bepaald aspect van hun kunst, doch dat hen, — en dit is volstrekt noodzakelijk — de orgelbeweging zal bijbrengen in al de mogelijke specifieke en meer algemene aspecten en omstandigheden.

Er wordt daarom gevraagd aan al de huidige abonnees dat zij niet afzijdig zouden blijven

bij het werk en de propaganda voor hun tijdschrift.

Bij het sluiten van dit derde jaar gaat vanzelfsprekend onze innige dank uit naar hen die ons op veel verschillende manieren bijstonden: eerst en vooral naar Hem de zeer Geëerde, wier naam ik voorlopig nog niet in deze lijnen kan neerpennen, doch wier bijstand voor ons werk van onschatbare waarde is. Nóg, naar de vele medewerkers en vertalers die zich met ons inspannen om ons tijdschrift steeds degelijker en voornamer te maken. Verder kunnen, noch mogen wij in dit dankwoord onze propagandisten vergeten, vooral in Nederland waar het abonnementental zo sterk aangegroeid is dat wij de abonnementsprijs gevoelig konden verlagen: wij zakken dus van fl. 10 naar fl. 7,50. Er bestaan verder plannen om ook het volgend jaar het aantal bladzijden te vermeerderen. « De Schalmei » groeit!

Wij zullen er geen gewoonte van maken te antwoorden op een of ander misselijk gekonkel ten opzichte van dit blad, al begrijpen wij zeer wel de bedoeling (zelfs wanneer dit voorvalt in een of andere vergadering) omdat wij de bladzijden van « De Schalmei » alleen voor propere zaken vrijhouden. Wanneer het echter strikt noodzakelijk mocht blijken te zijn zullen wij niet aarzelen het oordeel aan de lezers over te laten.

Sinds het bestaan van « De Schalmei » hebben wij over alles wat in betrekking staat tot de orgelbeweging een eerlijk dossier aangelegd. Enkele bundels daaruit leggen een onomstootbaar bewijs af van schreeuwende mistoestanden in die orgelbeweging die niet kunnen blijven voortduren. Het is zeker niet onze bedoeling personen en groepen te veroordelen door openbaarmaking van diverse feiten die een schande zijn voor de orgelbeweging in Vlaanderen, doch wij zullen zo tactvol mogelijk ook in deze zaken tussenbeide komen.

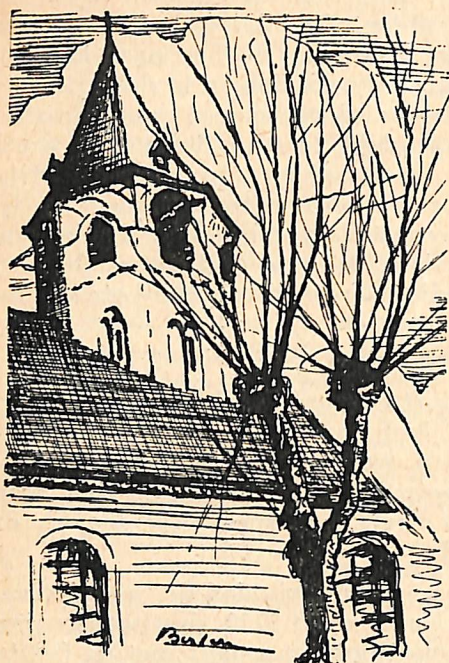
De Redactie.

ZEER BELANGRIJK BERICHT VOOR NEDERLAND ! —

Zoals aangekondigd in het vorig nummer van « De Schalmei » heeft de sterke aangroei van het abonentenaantal in Nederland, ons toegelaten de abonnementsprijs van **fl. 10 terug te brengen tot fl. 7,50.** Dit goed nieuws zal een reden te meer zijn voor de abonnees, hun propaganda te verdubbelen !

ENIG ADRES VOOR NEDERLAND:

Edition HEUWEKEMEYER, Breedeweg, 21, AMSTERDAM O.

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

MR. Janny de oorghelmaeckere	1532
JORIS DE BUUS	1532
Joseph DEDERICXS	1713
louys de la hayes	1724

in de parochiekerk van kaprijke

DE huizen liggen gelijnd rondom de enorme „gemeenschapsweide”. Het is herfst en de zon geeft warmte en diepte aan de kleuren van 't verse gras en van de bladeren op de bomen: donker groen, geel, goud, brons en diep rood.

De hele dag zat ik over de prachtige oude koffer gebogen; stuk voor stuk kwamen de archiefbundels te voorschijn. Het oude Caprycke, stede, keure en vrijhede, groeide broksgewijze omhoog uit die oude, met ijzeren banden beslagen koffer. Zó, dat het me scheen, toen ik buiten, half versuft, in de pracht van die herfstzon liep, dat de oude stad Caprycke nog het oude leven leefde. Daar over die weg, dwars door de dorpsweide had voorzeker Joris de buus gelopen en wie weet hoeveel andere orgelbouwers en organisten nog. Vanuit de richting Gent waren de schepen aangekomen (1) met de fijn gesculpteerde orgelkassen en de blinkende pijpenbundels. Het halve dorp had toen de kostbare lading met een macht van handen en repen op de wagens geladen en naar de kerk gebracht. Het moet zo gegaan zijn want de archieven vertellen dit alles in détail.

...

Meester Jan vander leyen, Pastoor rond de

(1) Aan «'t Scheepke»?

jaren 1450 en verder, schonk in 1469 een fondatie aan de kerk opdat men, ook in latere tijden elke Donderdag „ten houtaire van onser vrouwen eene zinghende messe” zou doen „met clockghelude ende orghelen”; daarvoor betaalt hij een zekere som met weer gespecificeerd „voor orghelen ende clockghelude”. In dit jaar stond dus reeds ter Stede van Caprycke een orgel. Daar uit deze tijd echter geen rekeningen meer voor handen zijn kennen wij niets over de omvang en de aard van dit werk.

De oudste nog bestaande rekening dateert uit de jaren 1531 en tot 1537. In die tijd was heer franssois hereke, priester-organist.

In 1532 vinden wij het eerste en laatste 16de eeuws gegeven, waarin sprake over twee orgelbouwers: «Item bet. Janny de oorghelmaeckere over ende wyt name vande weduwe van meester Joris de buus in betaelinghe van telein oerghelkin jeghens hem ghecocht staende up den doocsaal ende dat over tpaiment ten daghe voorscr. de somme van xxxvj Pgr.», verder: «Item noch bet. van dat hy hier eens gheweest heeft om te corrigeren zommighe ghebrecken inde grote ende cleyne orghelen, voor zynen arbeit ende costen...»

Er is een en ander op te maken uit dit kort citaat, nl.: dat Joris de buus hier vóór die tijd een orgel bouwde (zeker het rugpositief of een koor-orgeltje), dat die zelfde orgelbouwer vóór 1532 overleden was en ten laatste dat Kaprijke in die tijd dus een orgel bezat van normale afmetingen (groot orgel met positief). Over de aard van het werk zijn we echter niet verder ingelicht. Eerst genoemde orgelbouwer Janny (het geschrift is niet heel duidelijk, er kan ook staan: Jannn of Janne, hoewel de laatste letter het meest gelijkenis vertoont met de y in andere woorden) kennen wij niet met zekerheid doch er blijft een gewettigd vermoeden dat hier

sprake is van Jan de Clerck orgelmaker eveneens te Brugge die in 1540 als voogd van de kinderen van Joos de buus vermeld wordt (2). Er bestond dus een zekere verwantschap tussen die beide personen.

Dit is alles wat ons overblijft uit de 16^e eeuw. Vermoedelijk heeft op het einde van die eeuw, ook te Kaprijke de beeldenstormerij gewoed en werd de kerk, het orgel inclusief geheel of ten dele verwoest. Immers de tamelijk volledige rekeningen uit de 17^e eeuw spreken gedurende honderd jaar over grote reparaties aan het kerkgebouw, en, over het orgel... geen enkel woord. Er zijn geen betalingen meer voor een organist, noch voor een orgelbouwer. Ik meen echter wel dat het orgel, hoewel onbruikbaar, gedurende meer dan honderd jaar in de kerk is blijven staan. De verklaring daarvan vinden wij pas in de aanvang van de 18^e eeuw wanneer de orgelbouwer Louys de la hayes « veraccordeert is voor het maecken vanden orghel voorseyt de pijpen ende loodt van de aude orghel hem toe te geven ». Ondertussen speelde Pieter de rycke, Geeraert bockstael en andere « met bas ende violonse ende ander spel » in de kerk, vooral onder de offerande.

In 1713 wordt pas een contract gemaakt tussen de Burgemeester en Schepenen « der stede; keure en vrijhede van Caprijcke en meester Joseph Dederijxs meester orgelmaecker woonachtig tot Bruggen over een orgel van twaelf registeren te weten: prestant vier voet te monstereen acht voet — bourdon 8' — fluyt 4' — octave 2' — cornette vier pijpen — nazar — tierce — superoctave fourniture — cymbale — trompet haut — trompet bas.

Item over de positieve: bourdon — fluyte — octave — sexquialtre.

Item over dry blaesbalghen, item over allen het schrijnwerck ende sneywerck volghens de rechte kant van het modelle... » Het geheel zou 1.150 guldens kosten te betalen volgens de gewone condities.

In Augustus van hetzelfde jaar wordt aan de orgelbouwer een eerste som van « vichtigh guldens » uitbetaald. Het kerkbestuur stort een zekere som voor het orgel naast enkele inwoners (buiten de gewone omhaling) o.m. mayken Claeyns, kersgaever (meulenaere), Christaen de poirter (meulenaere uit de moerstraete), isaac vereecken (meulenaer t'inde de meulestraete), Joanna vandensteen, Jan depaepe, Christaen geeraert e.a. Opvallend, de giften der molenaars.

(2) Biekorf, Brugse Orgelmakers, P. François, 1948, VI, bl. 126.

In 1715 ontvangt de orgelbouwer weer een som van 94 guldens. Ten laatste vertrekt Meester Hemerick « voor dry daghen naar Bruggen om onsen orghel te visiteren en te doen proeven mits de selve alsdoen gereet en gevroeckt stond »; Pieter desuives « beeldsneyder » wordt betaald voor de orgelkas, een voerman krijgt zijn wedde « om verteer tot bruggen en tot donck by menschen en peirden int haelen van d'orghel en desselfs casse », Joannes de corte krijgt vergoeding « over 't blaesen int stellen van den orgel »...

Dus het orgel staat te Caprijke! Maar...

Wat hier juist gebeurd is hebben wij niet kunnen vinden doch, op het contract, hierboven overgeschreven, werd nadien in de marge gezet « hebben ingetrocken het model tot het maecken van het werck » vermoedelijk door de orgelmaker zelf.

Wij staan voor het feit dat de organist van de kerk van Kaprijke in 1723, dus pas tien jaar later, een nieuw contract maakt met de Gentse orgelbouwer Louys de la hayes. Het plan ervan werd door de organist zelf gemaakt.

« Project ter Eeren Godts ende zijn Alderh. moeder Maria, in den naem vande h. maghet ende martelaresse Caecilia, op tselve secreteet (eerst ghemaect) van d'orghel der prochie ende prinsdomme van yseghem soo volght:

1. eerst en alvooren een Olpippe ofte ordinaire bourdon 8' van redel. groote taillie waarvan de eerste en de meeste pijpen van uytneemende droogh waegheschot ende niet ghenagheldt maer met een manneke ende wijfken in malkander ghelijmt zijn.
2. Item een prestant 8' van Enghelsch tin dienende voor montre, moetende unison spreken met bovenschreven Bourdon; midtsg. van langhe en redel. nauwe taillie.
3. Item een prestant van 4' van loodt, ende van taillie inghevolghe t' voorn. (tin is beter.) (Deze laatste vermelding staat steeds in de marge.)
4. Item een fluyte 4' van loodt.
5. Item een nazard van loodt. ghesneden te midden 'telavier waarvan de diese ofte finte van C. solut moet begrepen zijn inde superius.
6. Item een octave 2' van loodt (tin is beter.)
7. Item een tierce van loodt ghesneden gelijk de nazar.
8. Item een sex-qui-altera van loodt op geheel telavier van 2 pijpen ghesneden ghelijck et nazar ende tierce.
9. It. een Cornet van loodt met 5 pijpen tot de diese van C. solut te midden het clavier

- moetende deselve daerin begrepen; ende de bourdon pijpen van dien met kaven ofte opperpijpen beset zijn; midtsg. het selve verheven 2 voeten boven 't secreet; ende met den voet te terden.
10. It. een Cijmbal van 3 pijpen van loodt (tin is beter.)
 11. It. een fourniteure ofte mixteure van 3 pijpen van loodt. (tin is beter.)
 12. It. een trompet van bleck met een groot deel loodt van boven beset, midtsg. van groote taillie ende ghesneden gelijk de bovenschreven dry registers te weten, nazar, tierce en sex-qui-altera. (tin is beter.)
 13. It. een Claron ofte Schalmeyje van bleck met loodt op naer proportie insghel. van taillie ende ghesneden. (tin is beter.)
 14. Voorders 2 tremblanten te weten een roijal en een lente.
 15. It. een Couckouck, slaende nachtegael ende liere tot appajsement van de parochianen toehoorders.
 16. It. een ventille om de windt te laeten als men niet en speelt, tot conservatie van het secreet.
 17. Item een secreet van uijtnemende droogh en gaefer waegheschot met 53 canaelen moetende hetselve verheven legghen inde kasse; ten minsten tot ses voeten oft ruijm; ende den tems ofte seefde niet minder als drij deelen van viere van een voet boven tselve secreet om te voorkomen het swacken van 't pijpwerck bij langheijdt van tijde, ghelijck oock met staende soupappen om 't eviteren d'accidenten daer d'hanghende aen subject zijn.
 18. Item twee soufisante blaesbalghen ten naestenbij ijder (ieder) van 2 voet en half breedt en 4 lanck met drij tamelijke binnen-ployen; moetende besloten ligghen ofte bekleedt zijn in een kasse; welke blaesbalghen van suyver ende droogh hout moeten wezen ghelijck het secreet ende tems; midtsg. oock de windtbuijsen.

19. It. een clavier van 53 toucen te weten tot C. solut met haer diese ofte finte inden bassus, ende tot E. simi boven C. solut inden superius welke toucen gheheel smal moeten sijn op zijn fransch om te kunnen een groote thiene grijpen; midtsg. de gehele tonen beleydt met wit been en dhalve met swart ebben hout.
20. Item ten lesten het clavier ter zijde van d' orghel te legghen op de zuijdtzijde in een besloten kasken ghelijck oock de registers opdat er niemandt aen en kan; sullende de deure van dien dienen voor een lessenaere ofte pulpitre als men die opendoet. finis.
get. Emanuel Wijdooghe
fs. wijlent Mr. jaesq.

Hierbij stelt zich de orgelbouwer de la hayes in de Franse taal accoord met dit project.

De beeldsnijder die de orgelkas maakt is de meester schrijnwercker van Ghendt Claudieus frans Chapuij. Deze mooie kas (er werden jammer genoeg stukken, o.m. een beeld, van weggenomen) staat er nu nog. Vooraleer dit orgel afgemaakt werd bracht Louys de la hayes een positief mede uit Gent en voerde dit weer terug na het voleinden van het werk. In 1724 werd het orgel goedgekeurd door Pater Simon van hoy der PP. Recoletten te Gent en door P. J. De Groote organist der St-Niklaaskerk der zelfde stad.

In 1860 voerde de Brugse orgelbouwer Lodew. Hooghuys een diepgaande herbouw uit zodat de meeste pijpen niet meer dateren uit de jaren 1724. De mixturen verdwijnen gedeeltelijk voor de strijkers en een bourdon 16' wordt eraan toegevoegd. Dit echter voor later.

Tot slot stuur ik bij deze gelegenheid een eerbiedig en hartelijk woord van dank aan de Z. E. H. De Vos, Pastoor-Deken van Kaprijke, om het zeer genereus onthaal dat ik bij deze gelegenheid ten zijnen huize en in de kerk genoot; Collega Van Vlem worde hierbij niet uitgesloten.

B e r t e n D e K e y z e r

ant. v. d. horst's promotie

Zijn betekenis als uitvoerend en scheppend Artist

Naar wij reeds hebben gemeld is de dirigent-componist Anton v. d. Horst een eretitel van «Doctor honoris causa» in de faculteit der Godgeleerdheid verleend door de Groningse Hogeschool. Deze bijzondere onderscheiding geeft ons aanleiding voor onze lezers de verdienste van deze musicus nader te belichten.

Daar zijn allereerst de jaarlijkse uitvoeringen te Naarden van Bach's Passiemuziek door de Nederlandse Bachvereniging, die door v. d. Horst's opvattingen zijn uitgegroeid tot een klassiek gebeuren. Klassiek door de opvatting van de dirigent, klassiek door de hoedanigheid der uitvoering en uitvoerende krachten zelf. Want hier wordt een perfectie bereikt welke haast ideaal genoemd zou mogen worden. Het is omdat v. d. Horst zich zódanig in de geest van de Leipziger Cantor heeft verdiept, omdat hij zó zuiver de *d i e n e n d e* rol vervult die ieder uitvoerend artist als zijn enige taak zou moeten kennen, dat hij naar de geest en de letter deze muziek tot nieuwe leven wekt telkenmale hij ze door zijn omvangrijk ensemble van koristen, solisten en instrumentalisten tot klinken brengt. Ook de *H o h e M e s s e* behoort tot het repertoire van zijn ensemble en men kan niet zeggen welke dezer werken van de grote Johann Sebastian het belangrijkste is. De extatische jubel der Hohe Messe schijnt soms overrompelender van musiceerdriфт te zijn dan de meer comtemplatieve lyriek der Passiemuziek. Dit zijn de twee polen waaromheen de kosmos van Bach's muziek cirkelt evenals het wezen hiervan onophoudelijk wordt bepaald door de zwier der Italiaanse melodie en door de stroeve gebondenheid van het Luthers Koraal...

Ook met andere koren — «Excelsior» b.v. in den Haag — zet v. d. Horst deze traditie voort, doch minder exclusief. Want het strekt de musicus tot eer dat hij daar zijn repertoire uitbreidt tot de werken van deze tijd. Zo bracht hij o.m. het vorig seizoen, behalve een *H y m n e* van zichzelf voor koor en orkest, ook *L e r o i D a v i d* van Honegger op een wijze zoals ik — na een tiental malen dit werk gehoord te hebben — zelden zo zuiver heb horen interpreteren.

We zouden over de *o r g a n i s t e n p a e d a g o o g* v. d. Horst kunnen uitweiden. Over zijn stijlvolle interpretaties niet alleen van Bach's orgelmuziek, maar ook die van de oud-

Nederlandse School (men kan hem b.v. regelmatig beluisteren voor radio-Hilversum), doch we zouden hier nog een woord willen zeggen over v. d. Horst als componist. Hiertoe gaf de toezending van zijn (bij «Ars Nova» te Goes verschenen) *Suite in modo conjuncto* voor orgel een bijzondere aanleiding. Hoewel dit werk «al» vijf jaren oud is en onmiddellijk na de bevrijding is verschenen, drong het eerst nu tot de Vlaamse landen door. De «mode conjuncto» is om het zo te noemen een *s y n t h e t i s c h t e t r a c h o r d*: een contractie van de viertonige reeks d.e.f.g. en as.bes.b.cis.

De combinatie van tetrachorden waaruit overigens de gewone grote en kleine terts-toonaarden bestaan, is van oude datum. Alleen behoort het componisten van deze tijd toe, ze op nieuwe wijze te hebben gerangschikt. Pijper's werk b.v. is in dit opzicht baanbrekend.

Deze vernieuwingsdrang spruit voort uit de behoefte om de vicieuze cirkelgang van het eenmaal door M. Vermeulen betitelde «steriele tweelingpaar» van majeur en mineur te doorbreken.

Het laatste deel van mijn eigen in 1935 geschreven strijkkwartet berust op de combinatie: c.d.e.f en fis.gis.ais.b. Ik ging daarbij uit van de gedachte, dat de reeks c.d.e.f.g.a.b.c' geen twee, maar één tetrachord inhoudt, wijl c' het begin is van een nieuwe reeks. Misschien heeft v. d. Horst ook aldus geredeneerd — het vaststellen van een tonaliteit is toch immers een zuiver verstandelijke praemisse — en is hij gekomen tot de aldus niet onduidelijke genaamde «modo conjuncto».

Dat de aanwending van een dusdanige tonaliteit zijn harmonische en structurele (fuga) consequenties met zich brengt, spreekt vanzelf.

Eenmaal deze praemisse aanvaard, heeft hij niet alleen consequent maar ook met inventief vermogen zijn fantasie vrije baan gelaten in een vijftal vormen tot een Suite verenigd: «Toccata, Trio, Capriccioso, Dialogo, Fuga.»

Het rhythmisch beeld wedijvert in vernieuwingsdrang met dat der tonaliteit. Hij houdt lustig een hele tocata vol in $2\frac{1}{2}/4$ maat met een middenstuk in $4\frac{1}{2}/4$.

Of door dit rigoureuus vasthouden aan een schema meer bewegingsvrijheid wordt verkregen en of aan de «Modo conjuncto» niet te veel cyns betaald wordt, zijn vragen die auto-

matisch door vader Kronos zullen worden opgelost. Maar dat een uitvoerend muzikant met een grote paedagogische praktijk ook nog de kracht heeft om zulk creatief werk te volbrengen, wordt door deze één zijner vele composities, stellig bewezen.

Tenslotte willen we nog wijzen op een studie over Bach's Hohe Messe, die onder de titel van Bach's Hoogmis bij de uitgeverij «Holland» te Amsterdam dezer dagen in herdruk verscheen.

Het eerste deel, van algemeen religieuze en liturgische aard, is door Prof. Dr. G. v. d. Leeuw geschreven; het tweede deel door Ant. v. d. Horst. Dit laatste deel bevat een vormanalyse

van het gehele werk, terwijl in een zestal bijlagen de ontwikkeling der fuga, der aria en verschillende problemen der uitvoeringspraktijk geschets worden op een nauwgezette wijze en met een detailverzorging zoals ook de uitvoeringspraktijk van v. d. Horst heeft bewezen.

Een ieder die zich vóór of na de uitvoeringen van dit grandioze werk wil oriënteren, raden we deze studie ter lezing aan, — of wat nog doeltreffender is: de partituur of het klavieruittreksel daarneven.

Gegeven al deze verdiensten van een all-round musicus als v. d. Horst, is voornoemde onderscheiding ten volle verdiend.

Marius Monnikendam

De Organist en de Liturgie

De herleving van het liturgisch besef en de erkenning van de waarde der Liturgie voor het godsdienstig leven en daarmee voor het eigenlijke levensgeluk van de mens is allereerst een herwinning van het diepe levensbesef op de quasi-realistische, veelal bot-materialistische levenshouding die erfenis was van de vorige eeuw. Het waren de Benediktijnen onder leiding van Dom Prosper Guéranger, die voor iets meer dan honderd jaar deze overwinning van de geest op de stof gestalte gaven en zij deden waarlijk geen nieuwe uitvinding: Zij bouwden voort op hun dertienhonderd jaar oude Regel, die weer — in liturgische zaken — een samenvatting was van de gewoonten der Apostelen en hun leerlingen.

Dom Guéranger vormde een élite in de Kerk waarnaar heel de Kerk zich als naar een ideaal kon richten. In zijn kloosters werd de Eredienst met buitengewone zorg gevierd, niet omwille van die Eredienst zelf, niet om de schoonheid der kunstvormen, niet om de verhevenheid der uitgesproken en gezongen gedachten, maar om de aanbidding en de verheerlijking van God, om een voorbede te zijn voor gans de wereld.

Het was niets nieuws, wat zij uitdachten en uitzongen, niets nieuws wat zij in wetenschappelijke verhandelingen aan de wereld wilden leren, niets nieuws wat zij door hun werken bij gans het Christenvolk weer wilden invoeren. Het was de oude Lofzang der Kerk, die zovele anderen vóór hen én wetenschappelijk én populair onder de Christenen hadden gebracht.

Het waren de Psalmen uit de eerste Christen-tijd; het waren dezelfde Misgezangen als uit de tijd van Paus Gregorius I; het waren de-

zelfde geheiligde dag- en nachtgetijden die de Kerk altijd had gezongen; het waren ook dezelfde Psalmen, gezangen en gebeden, die de eerste geloofsverkondigers op Nederlandse bodem aan ons volk hadden geleerd, dezelfde die door de Broeders van het Gemene Leven in hun schrijfscholen waren vermenigvuldigd en die de ver- en bewondering van de Protestantse Hoogleraar Moll opwekten; het waren óók dezelfde die in de tijd van Vader Vondel, de tijd der Schuilkkerken en der verdrukking door den Amsterdamsen Priester Andries van der Kruyssen waren uitgegeven met de vertaling om — zelfs in die dagen — de gelovigen een beter inzicht in de Liturgie te geven en daarmee hun gebed inniger en vruchtbaarder te doen zijn. En dat alles was geschied — naar het woord van Sint Benedictus: «Opdat in alles God verheerlijkt zou worden.»

Stilaan begon de liturgische beweging te groeien en werd door de Pausen beschermd, geleid en bevorderd. Zo was het in de Kerk van Rome en van die zegenrijke groei zien wij elke dag de nieuwe bloemen en bladeren en vruchten...

Ook in andere Kerken die de Naam van Christus belijden is men zich op de grote geestelijke waarde van de Liturgie gaan bezinnen. Hier eerder, daar later, is er tenslotte ook in Protestantse Kerken een nieuw geluid gehoord, een nieuw leven gaan groeien, dat het gevolg was van een geestelijke verdieping. In de laatste jaren van de vorige eeuw waren de stemmen van mannen als Prof. Acquoy en Prof. Gunning nog «als roependen in de woestijn», maar

«de weg des Heren» werd langzaamaan bereid. Er is ook bij de Protestanten een verlangen naar hernieuwing der Liturgie gekomen, zich manifesterende in een gevoel van onvoldaanheid met de sleur van de preek-diensten, een verlangen naar een, ook uiterlijk zichtbare, diepere beleving van de godsdienst. Ook de vernieuwers der Protestantse Liturgie hebben beseft, dat een hernieuwd godsdienstig leven de allereerste voorwaarde is van een levende Liturgie.

Zij eisen van hen die de liturgische leiders moeten worden juist wat Lemmens eiste bij de stichting van zijn school: Een volmaakt Christen in een uitstekend kunstenaar.

Voor de praktijk lag de zaak bij de Protestanten anders dan bij de Katholieken: Wanneer daar de organist in staat was, naast een betrekkelijk klein repertoire van in- en uitgangsstukken, de door de «Gemeente» te zingen koralen te intoneren en begeleiden, was zijn taak geheel en al omschreven. De gezangen werden door den Predikant als onderdeel en ter afwisseling van zijn preek gekozen en — al of niet van te voren — aan den organist opgegeven. In deze keuze was de Predikant geheel en al vrij.

Het vernieuwde liturgische besef begon aanstonds terug te grijpen naar gewoonten der «Oude Kerk» (i.e. de R.K.) en men wenste allereerst een schema voor het Kerkelijk Jaar gehandhaafd. Dan kwamen wensen op van een grotere deelname van de tot dan toe passieve menigte en men ontwierp verschillende schemata van Eredienst, waarvan enkele in de praktijk gebruikt worden: De groet des Voorangers: «De Heer zij met U», wordt beantwoord met «En met uwen Geest», een antwoord der Gemeente op de Schriftlezing e.d.m.

Deze veranderingen in de praxis brachten noodzakelijke vernieuwingen mede voor de leiders der liturgische diensten. Het koor, tot dan toe ongebruikelijk, ging een plaats krijgen, dus zijn taak omschreven zien. Leiders moesten gevormd; doch die stampen niet uit de grond, hevelt ze ook niet zonder meer over uit een ook nog zo bloeiend «Christelijk Zangverenigings»-leven. Er werden kerk-koren vereist en kerk-koorleiders.

Met het stichten van een kerkmuziekschool, toch de aangewezen weg, wilde en wil het niet vlotten. De Nederlandse Organistenvereniging (N.O.V.) sloeg zelf de handen aan het werk en onder de bezielende leiding van den Driebergse Organist Jan Matter heeft de Kerkmuziekcommissie van de N.O.V. na oneindig veel moeite het zover gebracht dat rond half September te Amsterdam een Kerkmuziek-cursus kon worden geopend met ca. 40 leer-

lingen. Het leerplan voor deze cursus omvat voor Organisten: Geschiedenis van de Kerkmuziek, Liturgie, Hymnologie, de praktijk van het kerkelijk orgelspel; voor Cantores: Geschiedenis van de Kerkmuziek, Liturgie, Hymnologie, en de praktijk van het Cantoraat.

De cursus zal twee jaar duren en zowel de Lutheraan als de Calvinist zal er zijn kennis kunnen verbreden en zijn inzicht verdiepen.

De Commissie was wel van mening, dat de Nederlandse Kerken der Reformatie kerkmusici van node hebben in alle delen des lands; doch voorlopig worden de cursussen alleen in Amsterdam en Rotterdam gegeven. Ze zijn bedoeld als een kerkelijke aanvulling van de muziek-scholen en de Conservatoria en maken deze geenszins overbodig. Integendeel.

De versplintering van de Protestantse Kerken brengt onvermijdelijk mede, dat elke Kerk zijn eigen docent voor de eigen Liturgie bezit. Als docenten zijn benoemd: Prof. Dr G. v. d. Leeuw, voor de Geschiedenis van de Liturgie; Prof. W. J. Kooiman voor de Lutherse Eredienst; Willem Mudde voor de Geschiedenis van de Kerkmuziek en Hymnologie; George Stam, Adriaan Engels en Cor Kee voor de praktijk van het Kerkelijk Orgelspel; Adriaan C. Schuurman voor de praktijk van het Cantoraat (koorleider).

In afwachting van de komende stichting van een eigen Kerkmuziekschool, waartoe het op de duur toch zal moeten komen, wil men in de toekomst een goed gevormd stel leiders alvast aan de hoofdkerken krijgen, worden de lessen in Amsterdam gegeven in de Oude Lutherse Kerk aan het Spui, in Rotterdam in de Hervormde Kerk a. d. Aelbrechtskade.

Ter gelegenheid van de opening der Cursussen hebben de Docenten hun «inaugurele reden» gehouden, waaruit bij alle, naast een prachtig idealisme, tegelijk een Hollandse, met de feiten rekening houdende nuchterheid sprak, maar die ook bij alle getuigde van de wil om door te zetten.

Aan deze opening werd enige feestelijkheid bijgezet door het orgelspel van Cor Kee met het Koraalvoorspel «Allein Gott in der Höh' sei Ehr» van Bach (Peters VI, nr. 8) en het Utrechts Motetgezelschap o.l.v. Willem Mudde. Hierna werd een thee geserveerd in de zalen van de kosterij, waar bovendien afscheid werd genomen van den vroegeren Secretaris der N.O.V., Willem Zorgman, die als organist en orgelleraar naar Zuid-Afrika vertrekt.

De Schalmei wenst de ijverig werkende en ernstig willende Noord-Nederlandse organisten en hun Vereniging onder Gods zegen een goede toekomst.

Piet Visser

De Organist in Denemarken

In Denemarken heeft men het plan opgevat om een door het Ministerie erkend en door de Staat gesubsidieerd Instituut voor organisten op te richten en overeenkomstige inrichtingen met steun van de Staat voor muziekpaedagogen. Dit plan werd aan het Ministerie voorgelegd, dat er sympathiek tegenover staat.

Om het organistenexamen aan het koninklijk muziekconservatorium af te leggen, wordt heden ten dage bij de theoretische proef verlangd: het harmoniseren van een koraal in Dur of in Moll — of kerktoonard, daar deze laatste beschouwd wordt als de fijnste, samen met de harmonisering van een vrijere melodie en daarnaast het schrijven van een modulatie over een opgegeven toonafstand. Hierbij moet men een 3- of 4-stemmig Fuga in Palestrinastijl — of een contrapuntisch 4-stemmig onderwerp kunnen samenstellen. Bij de praktische orgelproef moet men het voorspel van een psalm kunnen uitvoeren — terzelfdertijd verder kunnen moduleren tot de volgende, die gespeeld wordt in « Triestil » zodus met de melodiestemmen als cantus firmus en 2' en 3' stemmen als begeleiding op een ander manuaal en 4' stemmen op het pedaal. De 3' psalmmelodie moet worden getransponeerd.

Er wordt een deel theorie geëist om volgens de begrippen van de Palestrinastijl zuiver en schoon te improviseren. In vergelijking met de Zweedse organisten is de eis betreffende de theorie hier groter maar daartegenover wordt er op het Zweedse organistenexamen een groter belang gehecht aan de kennis van de orgelbouw. Daarna improviseert men vierstemmig, zoals dit het gebruik is bij de godsdienstoefeningen in de protestantse kerken. Het geheel staat of valt met de improvisatie. Ten slotte wordt een examen afgenomen over kunstspel, waarbij de examinandus in de regel een van de grotere werken van Bach speelt.

Daar het zeer moeilijk is om de betrekking van organist te verkrijgen, hebben de meesten hun toevlucht genomen tot de « Magisterkonferens » om in aanmerking te kunnen komen bij de aanstelling van een of ander goede betrekking. Op het conservatorium te Kopenhagen kan men insgelijks het cantorexamen afleggen maar dan eerst, wanneer men op voorhand het examen van organist heeft gedaan.

Bij deze proef wordt verlangd dat de examinandus tijdens het examen met behulp van een bestaand koor, een 4-stemmige psalmmelodie in

afwisselend rythme en « Motet » bvb. Palestrina, instudeert en dirigeert.

De vorming van de plattelandsorganisten is in de regel niet bijzonder omvattend. De meeste onderwijzers cumuleren het ambt van organist samen met hun gewone bezigheid en ze hebben in het seminarie een proef in het spelen van een koraal afgelegd, samen met de uitvoering van een gemakkelijker voorspel. Het is best dat de organist vrij moduleert maar velen gebruiken nochtans een modulatietafel.

Er mag nochtans worden aangestipt dat sommige steden volledig gevormde organisten hebben in een kleine plattelandskerk bij gebrek aan een beter ambt.

Het nieuwe voorstel voor het staastexamen is gebaseerd op het volgende:

Theoretische proef

- a) 4-stemmige harmonisering van 3 opgegeven melodieën: Twee melodieën in koraalstijl (de ene in kerktoonard, de andere in Dur of Moll) samen met een melodie van een vrijer rhythmisch karakter.
- b) Een 4-stemmige, periodiek opgebouwde modulatie (bvb. een periode in de uitgangstonsoorten, een modulatieperiode en een eindperiode in de nieuwe toonsoort) met analyse van de harmonie.
- c) Een contrapuntische analyse. Naar keuze van de examinandus:
 - of 1) Tussen de soorten contrapunt (4-stemmige kompositie — een opgegeven cantus firmus, heel traag, de overige stemmen elk in 2', 3' en 4' voet.)
 - of 2) Een 3 of 4-stemmige vokaal-fuga met opgegeven thema of tekst.
 - of 3) Een 3 of 4-stemmige instrumentaal-fuga met opgegeven thema.
 - of 4) Een vokaalfuga in kerktoonard met opgegeven thema en tekst.
 - of 5) Een contrapuntisch uitgewerkt orgelvoorspel over een opgegeven koraal.
 - of 6) Een contrapuntisch uitgewerkt 3 of 4-stemmig « Motet » over een opgegeven tekst.

Aanmerking: De gezamenlijke fugas moeten uitgewerkt worden met 3 doorvoeringen, de laatste eventueel « taetföring » (compact-uitvoering).

Praktische proeven aan het orgel

a) Koraalspel:

Psalmmelodie I. Dur of Moll. In koraalstijl of in vrij rythme. Wordt eerst gespeeld met de 3 bovenstemmen op manuaal I en basstemmen op het pedaal en daarna met melodiestemmen op een manuaal, de middenstemmen op een ander manuaal en de basstemmen op het pedaal.

Psalmmelodie II. In kerktoonard en in wisselende maat. — Gespeeld als psalmmelodie I.

Psalmmelodie III. In Dur of Moll. In koraalstijl of in zwevend rythme. Wordt eerst gespeeld met 3 bovenstemmen op manuaal I en basstemmen op het pedaal en daarna getransponeerd (zonder modulatie waarvan voorgaand sprake) een halve of een volle toon op of neer. De transpositie kan « Manualiter » gespeeld worden. Overigens worden de drie psalmmelodieën ingeleid met een geïmproviseerd voorspel en samengeknoopt met geïmproviseerde modulaties.

b) Improvisatie:

Deze zal worden beschouwd als prélude tot een godsdienstige of een kerkelijke handeling en in de opgegeven toonaard en maat zijn.

c) Geconcerteerd orgelspel:

De examinandus duidt werk aan van middelzwaar gehalte van Buxtehude of J. S. Bach en desnoods een keuze in werk van deze of andere komponisten.

De examencommissie kiest welke van de werken ze wensen uitgevoerd te zien. De examinandus moet de muzikale vorm van de gespeelde compositi kunnen ontleden.

Mondelinge proef

Deze gaat over de mechanische inrichting van het orgel, de pijpvorm van de diverse stemmen en steminrichting samen op de orgeldisposities van de verschillende tijden.

Verder gaat het over de geschiedenis van de kerkmuziek. Bovendien loopt het ook over de geschiedenis van de Deense godsdienst en over de liturgie in het algemeen.

De gedachte om een organisten- en een cantorexamen te combineren, doet veel problemen oprijzen. Aan de eis van een koorleiding moet bij een staatsexamen niet minder aandacht worden geschonken dan aan het organistenwerk. Maar hier stoot men op de moeilijkheid dat menigeen, die zich voor het organistenexamen aanbiedt en flink is voorbereid, gedeeltelijk niet het minimum van zangstem bezit, die nodig is om de toon aan het koor aan te geven, gedeeltelijk niet de aanleg heeft om zich, wat de handen en het gehoor betreft, de techniek van het dirigeren eigen te maken.

De aangeboren krachten voor deze beide vakken, vindt men niet steeds in dezelfde persoon verenigd. En het zou ongerijmd zijn dat een examinandus, die het organistenexamen met goed gevolg heeft doorstaan, daarna in de koorleiding (cantorbediening) als vak bij een staatsexamen kunnen beschouwen zonder de bedingung dat de examinandus voldoende zangstem heeft en er gebruik weet van te maken. Bij het cantorexamen in Zweden moet de examinandus aldus de solo-zang van de priester kunnen uitvoeren. Dat alles in aanmerking genomen beschouwen wij het als redelijk om niet langer de koorleiding als vak bij het organistenexamen te beschouwen, maar deze proef buiten het eigenlijke examen te houden, zoals dit op het ogenblik het geval is.

L. G y l l e r

(Vertaling: Piet Schepens)

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

LABIAALPIJPEN

ZEIST

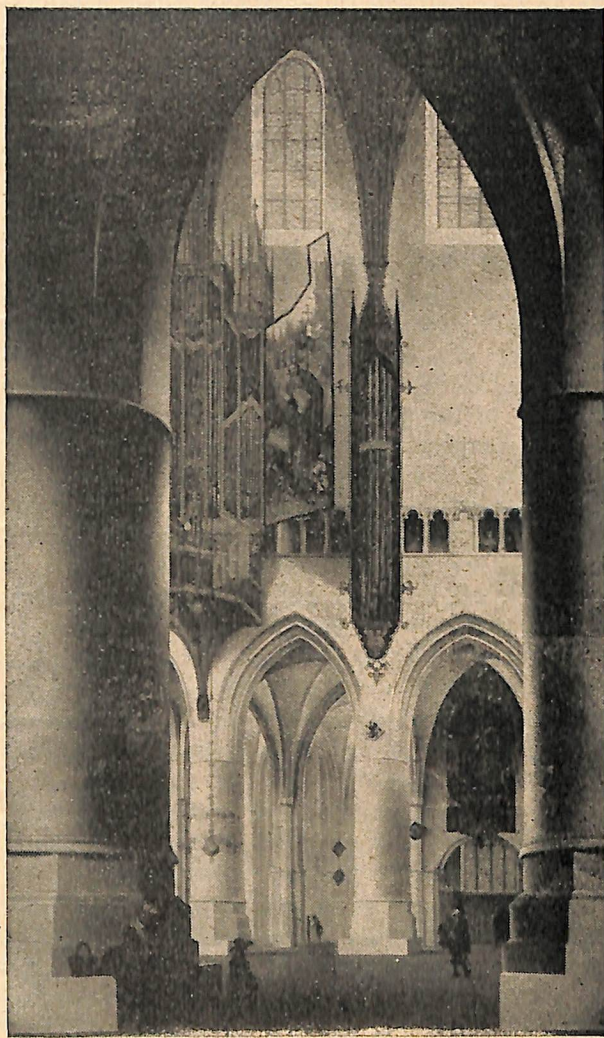
TONGWERKEN

het orgel in de schilderkunst

Sinds het orgel bestaat, vanaf zijn primitieve vorm van één enkele pijpenrij met een handblaasbalg en enkele toetsen tot spreken gebracht tot de koninklijke luister van het grote orgel, zijn vooral de Renaissance-schilders door dit decoratief element aangetrokken geweest tot het verrijken van hun doeken, tapijten, miniaturen en panelen. Ook in andere beeldende kunsten, in sculptura en de glazenierskunst speelt het orgel een rol, maar in pictura in het bijzonder blijkt, hoe de muziekgeest zich steeds spiegelde aan het leven van ieder tijdsbeeld, terwijl wij bovendien middels deze oude tafereelen worden ingelicht omtrent de aard van het vroegere orgel, waarvan geen specimina meer behouden zijn. Men zou denken, dat hier het kerkorgel, in later tijd soms de rivaal der architectuur, in brede lijnvoering, ter sprake komt, het grote orgel is echter een zeldzaam voorkomend motief in de schilderkunst. Een uitzonderingsgeval is zeker het hierneven gereproduceerde schilderij van Pieter Saenredam, uit het Rijksmuseum te Amsterdam, dat een prachtig gothisch orgelfront in beeld brengt van de oude Sint-Bavo-kerk te Haarlem. Het doek dateert van 1636, dus meer dan een halve eeuw vóórdat Christian Müller het thans zo vermaarde, in barokvorm opgetrokken front ging bouwen. Het gothische orgel sloot ontegenzeggelijk méér bij de stijl van het kerkgebouw aan dan het huidige instrument. De bouwer heeft, blijkens dit merkwaardige schilderstuk, een bijzondere zorg betracht om een harmonie te brengen in het lijnenspel van orgel en kerk, getuige o.m. twee hoektorens, die van het stergewelf tot in de bogen der zijbeuken wegzinken. Het gehele orgel is als «zwaluwnest» gebouwd, een naar beneden in een punt uitlopende vorm, zoals o.m. in de kathedraal van Straatsburg door Silbermann op onovertroffen wijze is verwezenlijkt.

De schilder zag het orgel, zelf staande vóór een spitsboog, die de compositie van boven afsluit, terwijl twee pilaren voor de omlijsting zorgen van een meer in het licht tredende partij van het middenschip, waarin het orgel «hangt». Op de achtergrond in de zijbeuk rechts ontwaren we nog juist een klein begeleidingsorgel, dat evenals het grote orgel met beschilderde deuren kon worden gesloten. Dit picturaal merkwaardig en uit historisch oogpunt belangrijke stuk, is echter, zoals gezegd een uitzonderingsgeval in het schilderkunstig gebeuren. Visionaire verbeeldingen van majestueuze orgelfronten, met pijpen in bundels verenigd, tot to-

rens opgebouwd of waaivormig uitgespreid, ofwel in zwierige, stijgende en dalende lijnen van links naar rechts elkander ontmoetend, en wederom vliedend als in een rijdans, het kerkorgelfront, dit voor de toekomst schier onbegrensde variatiethema voor schilders zowel als bouwmeesters, is tot dusver geen vertrouwd motief in de schilderkunst.

Het voormalig orgel in de oude St. Bavokerk te Haarlem.

In de bouwkunst deed 'n tiental jaren geleden een Deens architect een stoutmoedige poging, om in de voorgevel van een kerk het verticale lijnenspel van orgelpijpen te benaderen. (1)

Anders is het gesteld met het kamerorgel.

(1) In Kopenhagen, Grundtvigs kerk (R.).

Bij niemand zal hier de boze gedachte aan enig « snotverkouden » geluid van een harmonium komen, dat spoedig uit de Calvinistische polderlanden moge verdwijnen...

Het kamerorgel — salonorgel in de laatste tijd, regaal, portatief en positief in het verleden, — was inheems in het dagelijkse leven onzer voorvaderen, dus ook in de schilderkunst.

Men zou nu zeggen, dat het dagelijks leven der middeleeuwen zozeer met de Kerk was verweven, dat hiervan de weerslag in de schilderkunst te vinden zou moeten zijn. Het kerkorgel echter van die tijd was niet groter dan het zogenaamde positief, dat op ongeëvenaarde en gedetailleerde wijze is weergegeven op het rechterluik van het Gentse altaarstuk der van Eijck's. Het wordt door een engel bespeeld gelijk het portatief (draagbaar orgel) dat door Memling op het Antwerpse doek in beeld is gebracht. Zelfs Raphaël, hoewel zuiver Renaissance-meester, geeft eveneens eenzelfde instrument in handen van een heilige (Caecilia), wier geest van het spel is afgedwaald naar de stemmen, die uit het engelenkoor klinken. Een stuk van Moretto de Brescia is op hetzelfde thema geïnspireerd.

Toch is het, alsof deze verheven bedoelingen minder geestelijke vervoering teweegbrengen dan de menselijk afgebeelde engelen van Memling b.v. De menselijke gelaatsexpressie en de gestalte heeft hier een individuele vorm, tegenover de van innerlijk contemplatie vervulde figuren van Memling.

Het zijn de draagbare of handorgels, die reeds in de aloude versregels uit de Roman de la Rose worden beschreven:

*« Orgues avaient bien maniable
A une main portable
Où il même souffle et touche. »* (1)

We vinden ze afgebeeld niet alleen in miniaturen, boekverluchtingen, estampes, enz. — maar ook in ivoor- en houtsnijwerk, op de glasbrandramen, tapisserieën en portaalbeeldhouwen (Chartres). Op het allegorisch geconcipeerde gobelin van de « Dame à la licorne » treft ons het van een goddelijke droom vervulde leven. De voorstelling is « La dame à la licorne » (zie afbeelding op de kaft) genaamd wijl dit dier, dat in de Griekse mythologie zowel als in Franse heraldiek een belangrijke plaats inneemt, hier met de leeuw het voornaamste decoratieve element van dit paradijs van dieren

(1) De orgels waren goed te hanteren met één hand draagbaar terwijl dezelfde persoon toets en blaasbalg beweegt.

vormt. Ze komt op het wapen voor van de middeleeuwse adellijke familie Le Visle en figureert op dit schilderij niet alleen achter jonkvrouw Le Visle maar zelfs op het door haar bespeeld portatief. Dit leven schijnt opnieuw een hof van Eden te zijn, waarin gelukzalige stervelingen musiceren, te midden van een bloemrijke tuin, omgeven door spelende beesten. De dame zelf, die met beide handen duidelijk de toetsen neerdrukt, is in een kostelijk gewaad gehuld, dat overigens geheel in de omgeving schijnt opgenomen, of daaruit zelfs zou kunnen voortkomen.

Het is een tafereel, dat ons, XXe-eeuwers, alleen geloofwaardig voor kan komen als we, evenals de borduurders en scheppers van dit gobelin, geloven aan de eeuwige vreugden hierna maals, waarvan ons somtijds in dit leven een glimp wordt onthuld in het licht der genade, in de brand der liefde, in de stem der natuur, in mystieke vervoering...

Een der meest documentaire voorstellingen van het middeleeuwse musiceren geeft ons een verluchting van het Psalterboek van René II van Lotharingen, berustend in de bibliotheek van het Arsenaal te Parijs. Heel het instrumentarium van die tijd is hier verenigd in de zeer harmonieus gerangschikte groep spelers. Van de drie op de voorgrond gezeten vrouwenfiguren bespeelt er één met de rechterhand het klavier van een portatief, terwijl de linkerhand de balg moet bewegen. In een hemels Dantesk visioen van kleuren en lijnen vervat, wordt het portatief bespeeld door engelenhanden op het luisterrijke paneel van fra Angelico: « De kroning van Maria » (Uffizi-galerij te Florence). Het portatief begeleidt hier heel de stoet van seraphijnen en cherubijnen, die spelen en dansen om de troon des Allerhoogste en zijn gekroonde Moeder. Hier is stellig door een schilder de hoogste omlijsting gevonden van het orgel, als klinkend middelpunt namelijk ener haar Schepper verheerlijkende gemeenschap.

Na het portatief deed ook het positief zijn intrede in de kasteelhallen der edelen en in de woonkamers der vrije burgers. Het is het instrument, dat in het uitleven van de muzieklust onzer voorvaderen een ruime plaats in gaat nemen.

Een kleurrijk paneel, toegeschreven aan Van Kessel, berustend in het Musée de St-Germain-en-Laye geeft hiervan reeds een idee.

Een ets van I. van Meckenem geeft ons zowel van het een als van het andere een duidelijke voorstelling. Man en vrouw zijn in de huiskamer aan het musiceren. Het positief staat bovenop een tafel en de bespeler heeft zodoende

de juiste hoogte om het klavier te bespelen. Eveneens op de tafel zit de vrouw om de twee blaasbalgjes te bedienen, en we worden bij dit muziekmaken onwillekeurig herinnerd aan de woorden van de componist Claudio Goudimel: « pour 's esjouir chez soi ès maisons » — « om bij zich thuis van muziek te genieten ». Het orgel had toen de intieme klank van het huiselijk musiceren waarin de diepzingende timbres der oude violen harmonieus samengingen met de warme en zilverige klank van blokfluiten en schalmeien.

Een ten voeten uit uitgebouwd positief zien we op de enigszins geëxalteerde voorstelling van de H. Caecilia, door Carlo Dolci geschilderd. De met rozen omgeven en overigens in zeer menselijke gedaante verschijnende maagd Caecilia kenmerkt reeds de veranderde levenshouding, die in een schilderij als van Titaan: « Venus verstrooid door de muziek », nog scherper in beeld was gebracht. Welk een onnoemelijke afstand ligt er tussen deze manier van muziek-maken aan het orgel en die van een tafereel als van fra Angelico! De mensenkinderen schijnen nu het eeuwige met het tijdelijke te hebben verwisseld: in plaats van de verheerlijking van een onsterfelijk wezen door stervelingen, is de mens hier zelf op de troon der goddelijkheid gestegen. Venus wordt bewierookt door het orgel-klankenspel van een rijk uitgedost cavalier, die, achteloos het klavier aanrakend, temidden van een arcadisch tafereel, zijn gehele wezen schijnt over te geven aan een op en rustbed uitgestrekte Venusfiguur. De muziek lijkt nog juist goed genoeg om zijn aanbidding meer vurigheid te verlenen!

Een volgend ontwikkelingsstadium van het kamerorgel werd bereikt in het z.g. cabinet-orgel. Zoals reeds in Molière's « Misanthrope » gezegd wordt, betreft het hier een in een secretaire of linnenkast ingebouwd orgel, — een instrument, dat later in de Nederlanden grote opgang heeft gemaakt.

Het kamerorgel werd nu een verkapt meubelstuk: kap- en naaidozen fungeerden als spinet en hamerklavier, gelijk achter de deuren en trekladen der linnenkasten pijpen, registers en klavier waren verscholen. Waarom dit schuilevinkje spelen met deze oude instrumenten? Moesten ze, evenals de muzikanten-componisten, tezamen met het keukenpersoneel verborgen blijven achter dikke wanden? Zou het Calvinisme het hoge aanzien van instrumenten,

muzikanten en muziek in de samenleving in aanzien zodanig hebben doen dalen?

Het belette Couperin's grote tijdgenoot de Clérambault echter niet, om er een gehele bundel stukken voor te schrijven, aldus z'n intenties — en de orgeltechniek zelf — preciserend:

« Ik heb deze stukken zódanig gecomponeerd, dat men ze even gemakkelijk op een cabinet-orgel kan spelen als op een groot orgel. Daarom (omdat de cabinet-orgels in de regel maar één klavier bezaten) moet de begeleiding (met de linkerhand) van een trompet of andere solostem, met zachte registers niet de linkerhelft van het klavier overschrijden. »

Het is dit cabinet-orgel, dat in ons land op het eind der achttiende en in het begin der negentiende eeuw veelvuldig werd gebouwd.

Het lag ook in het karakter der niet ónmuzikale doch tot gedempt muziekmaken gedoemde bevolking, om aldus Vrouwe Musica achter de deuren van een linnenkast in veiligheid te stellen.

Niet aldus de dolfijn van Frankrijk, zoon van Marie Leczinska, die ter gelegenheid van zijn huwelijk met Marie-Josepha van Saxon (1745) een wezenlijk kamerorgel, thans tot salonorgel gepromoveerd, liet bouwen.

Het was een tot volledige ontwikkeling gekomen kamerorgel met twee klavieren en pedaal, zonder dichtslaande deuren of inschuifbare laden, waarop twee-, driemaal per week voor een keim cenakel gemusiceerd werd door de koningin, de dolfijn en zijn vrouw, de « mesdames royales »... en soms één of twee genodigden. Clérambault dirigeerde.

Na de dood van de dolfijn en van Marie-Josepha, was het de opvolgster van de dolfijn, Marie-Antoinette, die dit salonorgel naar Trianon deed overplaatsen, waar Mozart en Glück het bespeelden.

Hier eindigt het orgel als motief of gegeven in de schilderkunst. Het orgel heeft zich zódanig geëmancipeerd tot een zelfstandig meubelstuk, tot een « Ding an sich », dat het moeilijk de decoratieve plaats van het vroegere, meer in organisch verband van huisraad of versieringsmotieven gehouden orgel, kan innemen. Het orgel was de kinderschoenen ontgroeid en scheen daarom voor het spel der schilders wat topzwaar geworden!

Marius Monnikendam

Het Orgel van de St. Bertinuskerk te Poperinge

De herstelingswerken, gedurende de laatste maanden, uitgevoerd aan het orgel van de St. Bertinuskerk te Poperinge, door het huis Loncke van Eesen, boden ons gelegenheid de bouwgeschiedenis van dit orgel na te sporen. Hoewel hierbij geen openbarende vondsten gedaan werden, toch is er hierdoor meer licht gekomen over een tot nog toe weinig bekende Ieperse orgelbouwersfamilie: VAN BELLE.

Op den beruchten dag van 16 Oogst 1566 werd de St-Bertinuskerk, evenals tal van andere kerkelijke gebouwen van de stad, door de beeldenstormers verwoest (1); tijdens deze baldadigheden werden niet alleen de beelden afgeworpen en « ghebrocken », ook de altaren, biechtstoelen, koorgestoelte en orgel werden neergehaald.

Door de kerkbraak scheen de katholieke eredienst voor goed uitgediend te hebben. Doch Filips II stuurde Alva om de oproermakers te bestraffen. In een brief van 14 Februari 1568 aan de vier leden van Vlaanderen gericht, gaf deze bevel onmiddellijk de kerken te herstellen (2). In het verslag over de « Refectien ende reparatien ghedaen aan kercken... vander stede van Poperinghe » lezen we voor de St-Bertinuskerk o.a. « 1569 — Item ghedaen maecken een nieuwe orghelspel, metsghaeters thoutenwerck daertoe dienende ende daervoren betaelt den orghelmaeckere van Iper... IIIJc VIIJ Ib. IJ s. par. » (3). Waarschijnlijk wordt hier de Ieperse orgelbouwer Jaak Stoop bedoeld.

In 1578 kwamen de Calvinisten aan het bewind en herbegonnen de moeilijkheden: Aug. van Hernighem (4) weet ons te melden dat de geuzen op 1 September 1578 opnieuw in de St-Bertinuskerk te Poperinge zijn gedrongen en « hebben 't al in stukken gesmeten ». Meer bijzonderheden echter kennen we niet.

Met het twaalfjarig bestand onder Albrecht en Isabella (1609-1621) werd de katholieke eredienst overal hersteld en de kerken rijkelijk begiftigd. Wanneer de St-Bertinuskerk dan opnieuw een orgel kreeg is ons onbekend. De eerste melding vinden we pas een vijftigtal jaren later. Op 11 Juli 1674 sluiten de kerkmeesters een akkoord met « Meestre Jan van Belle, orgelmaecker tot Ipre » en belasten hem te « repa-

ren ende vermaecken het orgelken vander kercke voornoemt ». Jan van Belle moest hiertoe « d'oude casse, secreet ende blaesbalgen » gebruiken: de opdracht bedroeg vijf spelen, waarvoor hij « alle oude pijpen van t'voorseyde orgelken mocht employeeren ». Ziehier de voorgehouden dispositie:

Bourdon 6 voeten (beginnende op effaut)

Octaaf 3 voeten

Doublette 1½ voet

Fournituere 4 pijpen.

Sexquialtera 2 pijpen (diskant: beginnend op elamy).

Uit de bewaarde rekeningenuittreksels blijkt dat bij deze herstelling « de orghelcasse verhoogt, vermaeckt ende verlijmt werd » (5).

Hoewel we uit dit herstellingsrelaas niet goed kunnen uitmaken of het gaat om het (enig) orgel van de kerk, ofwel of daar « orgelken » het rugpositief alleen dient verstaan te worden, toch zijn we de mening toegedaan dat Jan van Belle enkel het positief ombouwde. Deze mening is gesteund op het feit dat in het huidige orgel pijpen voorkomen van ouderen datum en getekend « Gillielmus van Belle », die niet konden verwerkt worden in het « orgelken », aangezien die spelen respectievelijk begonnen met 6 - 3 - 1½ voet pijpen; daarbij zijn er ook van dit soort (Van Belle) meer pijpen dan voor vijf spelen. Op de Cispijp van de flageolet 2 v. (oorspronkelijk C van doublette 2 voet) lezen we « Gillielmus van Belle fecit anno 1656 tot Ipre ». De A-pijp van de flageolet 2 v. (oorspronkelijk C-pijp 1 1/3 voet in het vulwerk) dateert daarentegen van het volgend jaar « Gillielmus van Belle fecit anno 1657 à Ipre ». Het orgel van Guillelmus van Belle moet dus gebouwd geweest zijn in de splitsing van de jaren 1656-1657.

Door de twee getekende pijpen kennen we de hand en het werk van Van Belle; al zijn pijpen kenmerken zich door hun degelijke hoedanigheid en hun keurige afwerking (zo hebben een deel van de oude Prestant 8 v. pijpen (nu Principaal 8) in plaats van opgelegde, ronde ingeperste lippen). Deze pijpen vormen thans nog voor het merendeel volgende spelen in de nieuwe dispositie:

Principaal 8 v. (zwelwerk).
 Gedekt 8 v. (zwelwerk).
 Oktaaf 4 v. (zwelwerk).
 Zwegel 2 v. (zwelwerk).
 Seskwiaalter 2 v. (zwelwerk).
 Superoktaaf 2 v. (hoofdwerk).
 Gedekt 8 v. (positief).

Wanneer we al deze nog verbruikte pijpen naar hun respectievelijke aanduidingen bijeenbrengen dan moet de samenstelling van het Van Belle-orgel vermoedelijk de volgende geweest zijn :

Gedekt 16 v.
 Prestant 8 v.
 Holpijp 8 v.
 Oktaaf 8 v.
 Grote Nazaard 4 v. (beginnend op F).
 Nazaard 2 2/3 v.
 Doublet 2 v.
 Kwarte Nazaard 2 v.
 Terts 1 3/5 v.
 Kornet 5 k.
 Vulwerk.
 Cimbél.

Waarschijnlijk waren daar nog tongwerken bij (6).

Naar ons bescheiden weten was Guilielmus van Belle als orgelbouwer vooralsnog onbekend; zo is de Ieperse orgelbouwersfamilie een lid rijker geworden.

Beter bekend was de reeds hoger aangehaalde Jan van Belle (die de zoon kan zijn geweest van Guilielmus). Van hem kennen we volgende werken:

- 1669-1670 Nieuwpoort: herstellen van oud orgel (7).
- 1674 Poperinge St-Bertinus: ombouwen van orgelken (5).
- 1679-1685 Diksmuide: herbouwen van orgel en onderhoud (8).
- 1686 Brugge: Conceptionisten (H. Geesthuis in de Carmerstraat). Proces met schrijnwerkers (9).
- 1694-1695 Nieuwpoort: onderhoud (7).

Spijtig maar dat we voor Van Belle geen enkele volledige of zekere samenstelling kunnen aanwijzen. Nog meer jammer vinden we het dat het oud Van Belle-orgel in Poperinge bij latere herstellingen gedeeltelijk verloren ging en dat de bewaarde pijpen dan nog zo schandelijk verminkt werden door onhandige opsnijdingen.

Over die jongere herstellingen hebben we maar schaarse gegevens. In het seskwiaalterspel van het zwelwerk komt een pijp voor, die oorspronkelijk de C vormde van de Larigot 1 1/3 v. en getekend staat « Lt. B. Van Peteghem fecit 1753 ». Waarschijnlijk is het oude windladeke ook het werk van Van Peteghem.

In Oogst 1780 werd de koorafsluiting (jubé) verplaatst achteraan in de kerk; het orgel verhuisde mee. De verplaatsing ervan werd gedaan

door « Sr. Jean Jozef vander Haeghe, meester orgelmaaker, woonende tot Rijssel, place de St-Martin », die daarbij nog opdracht kreeg het orgel te « verkuyschen ende veraccommoderen » (10).

Welke veranderingen het orgel onderging in het begin van de vorige eeuw weten we niet precies. In 1811 kwam er te Nieuwkapelle (Loo) onder Pastoor de Coninck een oud orgel door Van Peteghem gemaakt en afkomstig uit St-Bertinus te Poperinge (9).

Is deze verplaatsing misschien in verband te brengen met het verkopen van de oude (renaissance) orgelkas, die verkocht werd en naar Engeland verhuisde (11).

Uit een oude foto kennen we het orgelbuffet van de vorige eeuw: een zielloze neogotische schepping, die gelukkig vervangen werd door het huidig meubel (Lelan, Kortrijk, 1903), dat beter samenhoort bij het merkwaardig laat-renaissance doksaal. Deze neogotische kast dategende waarschijnlijk uit 1836, het jaar waarin het orgel herbouwd werd: dit lezen we op een paar pijpen: « Hermaekt door Pieter van Peteghem, orgelmaaker tot Gendt ten jaere en date 2 mey 1836 ».

Het orgel werd sedertdien bij het begin van deze eeuw (1903), geheel omgebouwd door de firma Cloetens uit Brussel — eigen systeem: rechtstreekse trekking op sleepladen met chromatische pijpopstelling. De pijpen der tongwerken werden hierbij meestal vernieuwd (huis Laukhuff, Weikersheim, Duitsland). Deze ombouw van het orgel was er geen gelukkige, veel eer een knoeiwerk. Ook heeft het systeem Cloetens zijn uitvinder niet overleefd en bleef het orgel niettegenstaande regelmatig onderhoud (Hr. Waeles, kosten-organist), onbevredigend.

De herstelling, thans uitgevoerd door het huis Loncke, Eesen, beoogde door een nieuwe opstelling van de oude spelen, een orgel te scheppen dat door zijn klankenkleur het klassiek orgelbeeld opnieuw benadert.

We kunnen getuigen dat de orgelbouwers hierin voortreffelijk geslaagd zijn. Om de lezer zelf te laten oordelen over deze jongste ombouw geven we hier de vroegere en de nieuwe samenstelling naasten.

DISPOSITIE CLOETENS 1903

Pédale :

Soubasse forte 16 p.
 Octave basse 8 p.
 Trombonne 16 p. (Laukhuff).

Grand-Orgue :

Bourdon 16 p.
 Montre 8 p.
 Flûte harm. 8 p.
 Viole de Gambe 8 p. (Laukhuff).
 Bourdon 8 p.
 Prestant 4 p.

Flûte traversière 4 p.
Fourniture 2 r. (3 1/5 + 2).
Fourniture 3 — 4 r.
Trompette 8 p. (gedeeltel. Laukhuff).
Bombarde sup. 16 p.
Clarino 4 p. (viool 4 — Laukhuff).

Positif :

Salicional 8 p.
Principal 8 p.
Eoline 4 p.
Clarinete-Hautbois 8 p.
Voix céleste 8 p. (nu naar zwelwerk).
Flûte Harm. 4 p. (verder onbruikbaar geworden).

Récit expressif :

Diapason 8 p.
Bourdon harm. 8 p. (valse benaming).
Dulciana 8 p.
Prestant 4 p.
Quinte 6 p. (gedeeltelijk verwerkt).
Flageolet 2 p.
Tierce et Piccolo 1 p. (gedeelte. verwerkt).
Basson 8 p.
Flûte-écho 4 p. (nu naar Positif).

DISPOSITIE LONCKE 1948

Voetwerk :

Gedektbas 16 v.
Zachtbas 16 v.
Fluitbas 8 v.
Gedekt 8 v.
Fluit 4 v.
Bazuin 16 v.
Trompet 8 v.

Hoofdwerk :

Gedekt 16 v.
Principaal 8 v.

Harm. Fluit 8 v.
Bas Viool 8 v.
Gedekt 8 v.
Oktaaf 4 v.
Dwarsfluit 4 v.
Superoktaaf 2 v. (gedeeltel. 1657).
Vulwerk 3 k. (omgebouwd).
Trompet 8 v.
Schalmei 4 v.

Positif :

Gedekt 8 v. (gedeeltel. 1657).
Wilgenpijp 8 v. (van Recit).
Principaal 4 v.
Oktaaf 2 v.
Terts 1 3/5 v.
Nazaardeke 1 1/3 v.
Klarinet 8 v.

Zwelwerk :

Principaal 8 v. (1657).
Gedekt 8 v. (1657).
Dulciaan 8 v.
Zweving 8 v. (van Positif).
Oktaaf 4 v. (1657).
Seskwiaalter 2 k. (gedeeltel. 1657).
Zwegel 2 v. (1657).
Klein vulwerk 2 k.
Fagot 8 v.

A. DESCHREVEL.

BIBLIOGRAPHIE

- (1) J. Opdedrinck : Poperinghe en Omstreken, Brugge 1898 blz. 62.
- (2) I. L. A. Diegerick : Documents du XVIIe Siècle, t. IV, p. 167-168.
- (3) Ann. Soc. Emulation Bruges, 3e Série, Tome VII, blz. 277.
- (4) Nederlandsche historie, Gent, 1864, blz. 71.
- (5) Stadsarchief Poperinghe, fonds St. Bertijnskerk; rekening 1674. Deze gegevens werden ons welwillend medegedeeld door Hr. O. Mus, Stadsbibliothecaris te Ieper, wien we hierbij onzen besten dank betuigen.
- (6) Inlichtingen met de meeste bereidwilligheid verstrekt door Hr. Jos. Loncke.
- (7) Oud Arch. Neop. n° 3155 en n° 3156. Inlichtingen ingewonnen bij E. H. Denorme, aan wien onze warmste dankbetuigingen.
- (8) J. Weale, Les églises du doyenné de Dixmude, Bruges, 1873-1874, t. II, p. 78-80.
- (9) Inlichtingen ingewonnen bij E. H. François, dien we hiervoor van harte danken.
- (10) Stadsarchief Poperinghe — Register 598, dossier 4 en 11 (medegedeeld door Hr. O Mus).
- (11) Rond den Heerd, Jg. 1869, blz. 136.

Dr. ANTHON VANDER HORST.

hartelijke en eerbiedige felicitaties

"de schalmei,"

de harmonische constructie van het tweede orgelkoraal van césar franck

II.

« De harmonische constructie van dit werk is dus zeer logisch en hecht en toch wekt de rijke harmonie de indruk, dat doorlopend gemoduleerd wordt. »

(Synthese der harmonische structuur van dit œuvre, ontleend aan dit artikel zelf. Redactie.)

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
148	I	g	Thema	In maat 152 is III natuurlijk plaatsvervanger van I.
149	I			
150	(V) I			
151	V			
152	III			
153	(IV) III of IV V			De harmoniek in maat 153 kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Persoonlijk voel ik er het meest voor om bes als fundament aan te nemen waardoor es g c een voorhoudingsakkoord wordt.
154	T.D.-T.D.→			De septiem van de tweede T.D. in maat 154 wordt voorhouding in maat 155. Deze lost op de tweede tel op.
155	g I			In het eerste deel van het koraal moduleert de dominanttoon- aard. Het is moeilijk om ook hier een modulatie naar de do- minanttoon- aard aan te nemen, omdat deze toonaard niet door een volledige cadens wordt vastgelegd.
156	V=CII	c	Antwoord	
157	VII (III)			
158	I (III)			
159	V (I)			
160	V (I)			
161	IV V			
162	VI=gII V	g	Thema	
163	VI I			
164				
165	T.D.→			De T.D. in deze maten is a cis e g bes.
166	V			
167	T.D.→			De T.D. bes d f as wordt niet gevolgd door es g bes maar door e es g. Er wordt dus een bedrieglijke sluiting gemaakt.
168	IV V			
169	I=dIV V	d	Divertimento	
170	I			
171	IV=gI	g		
172	V			
173	I			
174	II=C VI	c		
175	V			
176	VI			
177	IV=Es II	Es		
178	V(VI)V(T.D)			
179	V(VI) V			

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
180	I T.D. VII		Thema in Es	De des (2e en 8e) van maat 180 is een doorgangstoon. Het akkoord aces ges is een T.D. naar het dominantnone-akkoord, dat hier zonder grondtoon, dus als VII optreedt. De es in de tenor is een « pédale intérieure ».
181	I IV I			Het eerste akkoord zou als T.D. voor IV beschouwd kunnen worden, maar ook als I met toegevoegde septiem. Toegevoegde tonen die in de harmoniek van Debussy zeer frequent zijn (zie o.a. de eerste maten van « La fille aux chevaux de lin ») komen in de romantische muziek slechts sporadisch voor. Vergelijk Chopin, Nocturne op. 9 nr. 1 maat 51-58 en de slotmaten van de Prélude in F.
182	T.D.VI, W. SD'			
183	III			
184	V VI			
185	IV II V			
186	I=BesIV V	Bes		
187	(VII) I=T.D			
188	VII d.a.V	As	Antw in Es	Bes I is T.D. naar AsV, dat hier onvolledig optreedt zonder grondtoon, dus als VII, op de derde quart van maat 188 volledig.
189	II I			
190	I met d.a.			Bes es in maat 195 is wisseltoon.
191	V met d.a			
192	V=EsI II	Es		
193	V I			
194	V			
195	I	es	Thema I en 2 gecomb. in es	
196	IV			
197	VII I IV			
198	V			
199	I VI			
200	T.D.→III			
201	II			
202	V			
203	VI=GesIV T.D	bes		Hier wordt een modulatie naar Ges aangenamer omdat het een modulerende sequens betreft.
204	V			
205	VI=besIV, T.D			
206	V III	Ges		
207	VI II			
208	(IV)VII TD-IV			
209	IV V			
210	I			bes des f (enharmonisch met ais cis eis is de enharmonische mediant van fis I.
211	fis I	fis	Thema 1 en 2 gecomb. in fis	
212	IV			
213	VII I IV			
214	V			
215	III I VI			
216	T.D.→III			
217	IV II			
218	V			
219	VI=AIV II	A		Modulerende sequens.
220	V			
221	VI=cis IV II	cis		
222	V			
223	V. VI II			
224	V. VII TD→VI			De harmoniek in maat 224 kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden. Op de laatste achtsten dezer maat hoor ik als grondtonen, niet eis en fis is maar gis en a. Zo gezien zou gis b d f T.D. voor a cis e g zijn.
225	Vh V			
226	I (II)		Bewerking contrasubj.	
227	I			
228	I=fis V	fis	maat 148 e.v.	

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
229	T.D. —T.D→V			In maat 229 is het accoord op de tweede quart een none-accoord op gis met weggelaten grondtoon. fis-is-ais-cis-e- is dus T.D. voor (gis) bis dis fis a; dit laatste accoord T.D. voor fis V.
230	I (II)			
231	I			
232	I=bV	b		
233	TD—TD→bV			
234	I VII I IV			In maat 234 wordt aan de drieclank op I een kleine 7 toegevoegd.
235	VI=TD→AV			
236	I V I IV	A		Het tweede accoord van maat 236 is niet ais cis e g, maar cis e g bes, dus het klein none-accoord op a zonder grondtoon.
237	V TD→TD→			
238	TD			In de maten 236 237 zijn de grondtonen achtereenvolgens e, a, d, g, c. Wij hebben hier dus te doen met een hellingdominan, d.i. een opvolging van tussendominanten. Het laatste accoord van deze opvolging wordt geenharmoniseerd tot bVII, dat hier uitgesproken subdominantsfunctie heeft.
239	c e g bes=eis c e g=			
240	bVII	b		
241	V			
242	I			
243	IV			Vergelijk de harmoniek van maat 245-249 met die van maat 90-94.
244	I			
245	IV	b		
246	V		Bewerk. thema 2 b	
247	VII=FV	F		
248	cis V	cis		In maat 249 wordt d fis a c geenharmoniseerd tot bis d fis a.
249	VII=gV	g		
250	V=fisIV	fis		
251	I=eII	e		
252	VII			
253	IV=F III	F		Thema 1 gecombin. met C.S. (contrasubj.)
254	V=bVII	b		
255	IV			
256	VII			
257	VI			
258	I(II)I			Thema 2 c
259	I(IV)I			
260	(V)I			
261	V			
262	III			
263	IV V			In maat 265 moet f, eis zijn.
264	I II			
265	I			
266	IV			
267	I			
268	IV			In maat 267 moet b d f a s zijn; eis gis b d.
269	I			
270	IV			
271	IV I			
272	I T.D. V			
273	BI IV V	B		Vergelijk de harmoniek van maat 272-slot met die van maat 115-25.
274	I TD→			
275	II=gisIV	gis		
276	I(III)IV			
277	V M→			
278	GI IV	G		In maat 278 wordt es g b geenharmoniseerd tot b dis fis is.
279	IV VI=gisIII	gis		
280	VI IV			
281	I	B		
282	I=BVI			
283	I			
284	T.D.—V			
285	I(II)			

286	I (IV)
287	I
288	I

CONCLUSIE

Volgens Vincent d'Indy (Cours de composition musicale, deel 2, pag. 261) wees Franck zijn leerlingen er steeds weer op, dat « de tonale structuur het fundamentele en vitale principe van elke compositie is ».

Van Franck is echter ook de uitspraak « Modulez, modulez toujours ». Soms volgen de toonaarden bij Franck elkaar zeer snel op. Daar de harmoniek van Franck zeer rijk is komt men er bij oppervlakkige beschouwing licht toe een bonte volgorde van toonaarden aan te nemen en de hechte, logische tonale structuur over het hoofd te zien.

In het eerste deel van dit tweede koraal (tot aan « Largamente con fantasia ») wordt in thema 1 en thema 2a gemoduleerd naar fis (dominant toonaard), D (paralleltoonaard), e (onderdominant), A (Parallel van den dominant), B (Gelijknamige majeur), alle toonaarden, die met b verwant zijn. In thema 2b en 2c wordt

ook naar verder verwijderde toonaarden gemoduleerd. Het verschillende melodische karakter wordt onderlijnd door een verschillende harmonisering. De harmoniek van thema 2b en c wisselt sneller dan die van thema 1.

1° Tempo ma un poco lento begint in g (mediant van b) en moduleert naar c, d, Es, Bes, As, toonaarden die met g verwant zijn.

Th. 1 en 2 treden gecombineerd op in es (enharmonische mediant van b) en fis (dominant van b).

Bij de terugkeer der thema's staan zowel th. 2b als th. 1 en 2c in den hoofdtoonaard.

De harmonische constructie van dit werk is dus zeer logisch en hecht en toch wekt de rijke harmoniek den indruk, dat doorlopend gemoduleerd wordt.

Het naspeuren van het harmonische verband bij meesterwerken van allerlei aard maakt de harmonische analyse tot een der meest interessant theoretische vakken.

Hennie Schouten.

KERK en CONCERTORGELS

MECHANISCH

PNEUMATISCH

ELEKTRISCH

DE

Firma J. STEVENS, Duffel

Gesticht in 1840

STELT ER PRIJS OP ALLE ELEKTRISCHE ORGELAPPARATEN,
COMBINATIECENTRALEN en SPEELTAFELS, zelf te vervaardigen !

Boekbespreking

Brugse Orgelmakers. — « Biekorf », Jg. 49, nr. 6, door P. François.

Zeer grondig artikel over de orgelmakers die woonden en leefden te Brugge. Hij behandelt een reeks belangrijke figuren als : Adriaen Pietersseune, de Buus, Ch. Waeghers en Familie, Meester Ysebrandt, Helewoudt enz. tot de orgelbouwers uit de 19^e eeuw. Het is een samenvattende studie van een massa uren grondig en zeer verdienstelijk werk. Tussen haakjes : Baudewijn Ledou zoals ik in de studie een paar malen lees vond ik te Watervliet als Baud. Ledon. Het geheel is een aanzienlijke bijdrage tot de samenstelling der orgelhistorie in de Nederlanden. Jammer geen eigenlijk orgelnieuws.

C.

Edw. SNEYERS : Leven en Werken van Fr. Amand. Agemans, Organist en Toondichter te Kasterlee (1836-1872). — Uitg. « De Berk », Retie.

Ik kan me niet herinneren ooit koor- of orgelwerken (jes) in handen gehad te hebben van deze jonge toondichter, in dien zin zal ik me dan ook niet uitspreken, doch ik kan niet anders dan de schrijver en uitgever van dit werkje te volle te prijzen om die uitgave. Wij staren met volle ogen op onze huidige kunstenaars en op hen die reeds eeuwen uit het oog verdwenen zijn; veelal echter worden onze kunstenaars, vanaf de 17^e tot 19^e eeuw inclus, in de vergetelhoek gelaten « omdat zij nog zo vers in het geheugen liggen ». Uiteindelijk komt men dan tot het resultaat dat een groot deel der werken en levensomstandigheden te loor gegaan zijn. Agemans is naar het schrijven van dhr. Sneyers een man die in onze kunstwereld, en zeker niet in de orgelwereld mag vergeten worden. Dit beamen wij met hem en we durven dit fijn uitgegeven werkje zeer aanbevelen.

C.

Dr. Al MATHE : La Cantilène grégorienne. — Dessain, Malines, 28 fr.

Het is me onmogelijk tot een klare conclusie te komen na het doorwerken van dit boekje. Er staan een massa goede dingen in. Er staat ruimschoots genoeg in opdat velen in ons ambt er een tijdlang in studeren kunnen. Doch ik kan niet zeggen dat het geheel geschreven is met een klaar doel en volgens een duidelijk plan. Alhoewel flink geschreven vindt schrijver het nodig dikwijls omheen een thema te draaien met voorbeelden en beelden zoals b.v. op bl. 48, die niet geschikt zijn om het onderwerp verteerbaar te maken. Er zijn ook een paar tegenstrijdigheden. Al met al verdienstelijk werk zeker, doch niet eenvoudig en planmatig genoeg uitgewerkt.

Th.

De Saxophone, E. Elsenaar, I. Fluit Fr. Vester, De Trombone, E. Elsenaar. — Uitgave J.J. Lispet, Hilversum.

Er zijn onder de organisten een pleiade dirigenten van fanfaren en Harmonies; het is niet genoeg dat de leden ervan zich thuis voelen met hun instrument doch de rol van de dirigent zal ten zeerste versterkt worden indien hij over de instrumenten kan spreken of de musici het juiste boek terhand kan stellen waarin zij niet alleen de zuiver technische zijde van het instrument vinden doch mede de geschiedenis, hun bouw enz. Een massa notenvoorbeelden en een mooie collectie afbeeldingen maken die werken tot de beste in hun soort, en de gedroomde lesgever voor de dirigent. Zeer aanbevolen.

C.

F. GERMANI : Metodo per organo in 4 parti. — Uitg. Casimiri, Rome.

Een orgelmethode die wij met onverholen geestdrift begroeten. De naam reeds van Prof. Germani staat borg voor de degelijkheid van dit werk. Hij behoort zonder tegenspraak tot de allergrootste virtuosos van deze tijd, hij was nauwelijks 22 jaar toen hij een glansrijke concerttournee door de Ver. Staten maakte en werd enkele maanden geleden tot Organist van de St. Pietersbasiliek te Rome benoemd. In de Gesukerk aldaar gaf hij een zeer opgemerkte vertolking van het integraal orgeloeuvre van Bach. Als componist heeft hij enkele zeer degelijke orgelstukken op zijn actief en die zeker niet ordinair zijn. Deze orgelmethode bevat vier delen : het eerste deel behandelt het legato-spel op het manuaal en de pedaaltechniek; het tweede geeft een imposante reeks oefeningen voor manuaal en pedaal afzonderlijk en samen; het derde geeft verklaring en uitvoering van de versieringen bij de clavicinisten en organisten van de 16^e tot de 18^e eeuw; het vierde deel is gewijd aan de geschiedenis, de registratie en de structuur van het orgel; volgen nog de regels van de registratie en interpretatie. Deze methode getuigt van fijne kunstzin, ongewone technische doelmatigheid, van zeer gefundeerd inzicht in tal van historische problemen die met de orgelkunst verband houden. Wat het werk nog bijzonder waardevol maakt zijn de fijnzinnige opmerkingen over de ontwikkeling van smaak, stijl, esthetisch aanvoelen en begrijpen. Wij zijn stellig overtuigd dat dit werk tot een klassieke methode zal uitgroeien.

Dr. G. D. B.

Orgelliteratuur

Oude Meesters, II, samengesteld door S. Schuitema. — Uitgave Harmonia, Hilversum, is een bundel « oude-meesters » die steeds welkom zal zijn vooral voor de gewone organist. Goed geschikt voor eenvoudig kerkgebruik, nr 2 en 12 inbegrepen. Hier en daar een te discuteren phrasering. Zeer aanbevolen.

Johannis Cabanilles (1644-1712) eerste uitgave, nagezien door Charles Tournemire en Flor Peeters, 1e deel. Dit eerste der drie delen is door de handen gepasseerd van Ch. Tournemire. — Uitg. Schott Frères.

Het bevat een Pasacalles en drie Tientos. De laatste kunnen wij het best vergelijken met de Ricercas. Zij eisen geen buitengewone techniek — de drie eerste werken zullen zelfs goede dienst doen in onze buitenkerken mits enig studie. Het laatste, op Ave Maris Stella is beslist een goed concertnummer.

De naam van de uitgever en registrant Tournemire volstaat om van die uitgave een klassiek gebruik te eisen. Wij zien verlangend uit naar de volgende delen. Zeer aanbevolen.

Variaties over het oud-nederlands kerstlied « er is een kindeke geboren op aard' ». — Willem Mudde; Ars Nova, Goes, Holland.

Hoewel de componist kan beroep doen op een vrije interpretatie van een melodie stoort de aanvang van het oude kerstlied, dat hupsheid en gratie eist, door het Largo-tempo. In de variatie is juist het tempo, een der essentiële factoren van het variëren doch, ik meen, dat de opgave zelf dit essentiële in het lied of het thema, niet mag wijzigen. Het geheel brengt ons geen nieuws, op harmonisch noch op zuiver æsthetisch gebied. 'n Paar variaties zijn evenmin vrij te pleiten van een zekere gezochtheid. Dit is echter geen reden om het niet eens ten gepaste tijde te spelen. De luisteraar zal het bevredigen zonder werkelijk banaal te zijn. Voor tamelijk bedreven organist.

Suite in modo conjuncto: Dr. A. vander Horst. — Uitgave « Ars nova », Goes. — Cfr. artikel « Dr. Anthon vander Horst » in dit nummer.

Tutti

♦ **100 een-, twee- en driestemmige dictees** : verzameld en gerangschikt door Paul Loewer. — Uitg. H. J. Paris, A'dam.

In een mooi uitgegeven bundeltje heeft Paul Loewer, Hoofdleraar aan het Amsterdams Conservatorium honderd dictees verzameld van de hand van H. Andriessen, Will. Andriessen, Ant. Vander Horst, Dr. C. L. Walther Boer, J. R. A. Felderhof, Ern. Mulder, B. van den Sigtenhorst Meyer en van hem zelf, volgens hun één-, twee- en driestemmigheid. Een boekje dat van groot praktisch nut zal zijn voor vele muziekstuderenden. Th.

♦ **De Profundis** : Norbert Bogaert. — Uitgave Cockx, Vanderlindenstraat, 158, Brussel III.

Deze De Profundis werd gecomponeerd afwisselend gregoriaans en tweestemmig. Eenvoudig, goed zingbaar ook voor gewone dorpskoren zal dit werkje een goede

plaats innemen in het repertorium aldaar. De tweestemmige delen zijn steeds voornaam en diep religieus. Het slot is wellicht wat hard, ook van harmonisatie tenoverstaan van de gehele tekst en de opvatting van het voorgaande. Zeer aanbevolen. C.

♦ **Volksliederen** uit Zuid-Afrika. Tweede Band, Redactie : G. van Ravenzwaaij. — Uitg. Harmonia, Hilversum.

Daar kom die wa: bew. Louis Toebosch; Gertjie, bew. H. Strategier; Rokkies wou sy dra, bew. Marius Monnikendam; Mamma, 'k wil 'n man Hê! bew. Ary Verhaar; Vat jou goed en trek, Ferreira, bew. Henri Geraert; Pollie, ons gaan Pérel-toe, bew. Alb. De Klerk. Een reeks gekende liederen knap bewerkt, waaronder een paar moeilijke. Over 't algemeen te zwaarwichtig. Blijven best in de stijl : Monnikendam, Strategier, Toebosch. Zeer aanbevolen.

Mixturen

★ **Benelux** in de orgelbeweging. — Met vreugde ontvingen wij het bericht dat de jonge Heer Pels, de zeer begaafde orgelbouwer en organist, zijn verloving heeft gevierd met Mej. D'Hondt (Herselt). Deze blijde gebeurtenis verdient om vele redenen meer dan gewone belangstelling. De orgelbeweging krijgt hier het meest frappante voorbeeld van samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland. Twee orgelbouwers (en of ze beiden reuze-sympathiek zijn!) reiken mekaar de hand over het hoofd van hun kinderen. Wij vieren de verloving van de beide jonge orgelbouwers (want Juf. D'Hondt staat ook in dit vak niet op het achterplan) doch wij vieren

meteen de verloving van de Vlaamse- met de Nederlandse orgelbouw, en, dit kan niet anders dan gelukkig zijn. Wij hebben die samenwerking veel te weinig. Het is ons inmiddels een genoeg de gelukkige sympathieke Verloofden van harte te feliciteren en mede hun ouders. En... indien het waar is dat « De Schalmel » de eerste stap naar dit blij gebeuren stelde, maakt dit ons genoeg dubbel groot... Und weiter... ?

★ **Mr. E. De Groote**, rustend organist der St. Baafskathedraal te Gent, wensen wij van harte geluk met zijn 80ste verjaardag. Nog vele jaren!

★ **De Firma Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel in het Missiehuis te Teteringen. Het inwijdingsconcert werd gehouden door **Coos van Overbeek** met volgend programma: Phantasie in g moll, J. S. Bach; Allegro Cantabile, Ch. M. Widor; Menuet Antique, L. Boellmann; Trio op. 65, Jos. Renoir; Pastorale, L. Vierne; Sonata da Chiesa, H. Andriessen.

L. VIERNE.

★ **Mgr. Van Nuffel** schreef op verzoek van Z. Em. Kardinaal van Roey een nieuwe eenvoudige orgelbegeleiding op het Belg. Volkslied.

Freiburg, Zwitserland. Zoals u heeft gelezen in vorige mixturen (nr. 5) leven nog hier en daar enkele zuivere kwekelingen à la Lefébure-Wely. De « Bulletin de la Chambre de Commerce Belgo-Luxembourgeoise en Suisse » geeft ons nog een hedendaags levend voorbeeld. Zij worden zeldzaam. Wij moeten die in ere houden. Na een beschrijving van de prachtige orgels in de St-Niklaaskerk te Freiburg en een lijst van zeer voorname bezoekers en bespelers van het orgel (Fr. Liszt) verhaalt schrijver over een merkwaardig stuk dat jaarlijks op het programma voorkomt en eerst gespeeld werd door de componist Jacques Vogt (1834-1869) n.l. « La Scène pastorale avec orage ». Ziehier de inhoud van dit werk: « Le ciel est bleu, l'alpe est sereine; un berger sonne du cor, l'écho répond; la cloche d'un monastère joint ses tintements au chant der armaillis. Le ciel se couvre, le vent se lève; en grondant, l'orage approche; il déchaine ses fureurs sur la montagne. Un coup formidable ébranle l'air, la foudre est tombée sur le rocher voisin. La tempête s'éloigne, l'orgue d'un couvent prélude et l'on entend la psalmodie des religieuses. Le soleil reparait, la nature entière dit au Créateur son hymne de reconnaissance. » Het is zeer begrijpelijk dat na dit concert, de luisteraars « ont le désir de s'approcher du monste terrifiant et charmeur... » Staat niet bij wie bedoeld werd: het orgel of de organist.

★ **De Firma Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel in de Parochiekerk te Oldenzaal (38 spelen). Het werd bespeeld door Prof. Peeters met: Allegro uit het Orgelconcert in F., Händel; Pastorale, Guilmant; le deel uit Ve Symphonie, Widor en Toccata uit dezelfde Symph. — Gaalman improviseerde. Dit programma werd uitgevoerd

onder het lof. Op Zondagnamiddag (24 Oogst) hielden beiden een grote orgelbespeling met volgende werken: Prof. Peeters: Fantasia en fuga in g klein, J. S. Bach; Drie oud-Nederlandse Meesters: Dufay, de Monte en Loeillet; Pièce héroïque, C. Franck; Impromptu, L. Vierne; Banquet Céleste, Messiaen; Toccata, fuga en hymne op Ave Maris Stella, Flor Peeters. Door A. Gaalman werden uitgevoerd: Concerto in g kl., Vivaldi; Fantasia in f kl., Mozart.

★ **A. Gaalman** hield een orgelbespeling in de St. Bavo-kerk te Haarlem met: Concerto in g kl., Vivaldi en negen werken van Messiaen.

Over dit laatste werk verscheen een zeer belangrijk artikel in « De Linie » 3 Sept. door Dr. Hans Leerink. Zie vooral de slotzin: « De Parijse componist heeft alle reden om onze landgenoot dankbaar te zijn voor de moeite, die deze zich voor het propageren van zijn belangwekkend oeuvre getroost. Voor ons heeft door dit concert de naam Messiaen ontegenzeggelijk een positieve, minder problematieke betekenis gekregen. » Wat een prachtig resultaat mag genoemd worden voor dhr. Gaalman.

A. GAALMAN.

★ **Dezelfde Orgelvirtuoos** gaf op 8 Nov. voor de Radio (AVRO) een bespeling op het nieuw orgel te Oldenzaal: Fantasia in F van Mozart; Concerto in a kl. van J. S. Bach; Fantasia van Teleman.

★ **Firma Stevens:** Nieuw orgel in Heide-Kapellenbos (22 reg.) werd ingespeeld door K. Elst met werken van J. S. Bach, Mendelsohn en C. Franck, vóór en gedurende het Lof. Tijdens het orgelrecital droeg **A. Paepen** de volgende werken voor: Toccata en Fuga in d, J. S. Bach; Pièce in H, Franck; Thema met variaties, Händel; Allegretto, A. De Boeck; Allegretto vivace, E. C. Bairstow; Improvisata, A. Paepen; Allegro con dignitata, Bairstow.

★ **Dhr. Louis Toebosch** bespeelde het nieuw orgel van de **Fa. Verschuieren** in de Kerk te Fynaart (N.Br.) Programma: Concerto nr. 2, Händel; Dialog, L. Marchand; 2 Trompetwijsjes, Purcell; Andantino, C. Franck; Fantasia over « Wees gegroet, o Sterre ». — Het orgel bevat 14 reg. doch werd voor uitbreiding in staat gesteld.

★ **Paul Eraly**, organist der St. Servatiuskerk te Brussel, hield een orgelbespeling in dezelfde kerk: Preludium en fuga in re, J. S. Bach; Allegro, J. H. Fiocco; Aria, Bach; Le Forgeron Harmonieux, Händel; Allegro maestoso, idem; Pastorale, P. Eraly; Final, C. Franck. Het recital werd ingericht ten voordele van de nieuwe klokken en afgewisseld met koornummers.

★ **Dr. C. Huigens** bespeelde een nieuw orgel, door de **Fa. Pels & Zoon** gebouwd, in de Parochiekerk te Silvolde (31 reg.). Fantasia in g kl.; Adagio in a kl., Toccata (Dorische) door J. S. Bach; Preludium und Fuga op. 1, Brösig; Lied des Chrysanthèmes, J. Bonnet; IIIe Koraal, H. Andriessen.

★ **Prof. Flor Peeters.** Een uitgebreid verslag van zijn Holland-toernee moet tot ons spijt verschoven worden tot volgend nummer.

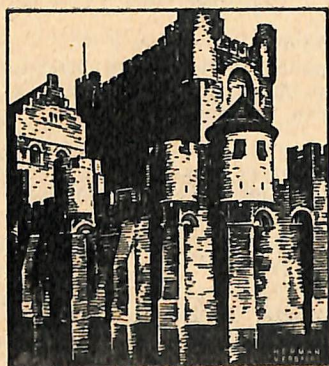
★ **Nieuwe orgels.** In de Gereformeerde Kerk te Naaldwijk (Z.H.) heeft de **Fa. J. W. Clavaux** van Rotterdam een nieuw orgel volgens electro-pneumatisch systeem gebouwd. De speeltafel bevat 2 manualen en pedaal met 27 reg. plus 8 speelhulpen en 1 vrije combinatie, benevens de gewone vaste combinaties. Rechts boven het radiaal pedaal zijn 2 treden voor de zwelkast van Man. II en Gen. cresc. De windladen zijn volgens het membraanlade-systeem met een electr.-pneum. relais. Man. II is in een zwelkast geplaatst.

Op 20 Aug. j.l. werd het orgel tijdens een plechtige ingebruikneming, ingespeeld door dhr. Marinus Voorberg te Hilversum met een programma, gewijd aan Bach, Mendelssohn, Franck en Widor, waarna de organist een eigen compositie ten gehore bracht. pv.

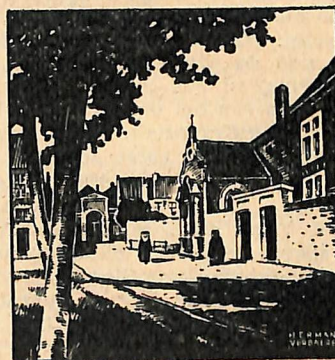
★ **Te Borkel en Schaft (N.Br.)** werd op 10 Oct. het door **Fa. Verschuieren** te Heythuysen-Tongeren herbouwde orgel ingewijd door de **Z. E. Pastoor** der Parochie. Tijdens het Lof hield de Hoogerw. Heer Deken van Valkenswaard een predikatie, waarna **E. P. Mich. Stumpel**, OCR van Achel, met het volgende programma het orgel inspeelde: Preludium in c, Fantasia super, Valet will ich dir geben en Ich ruf' zu dir Heer Jesu Christ, alle van Bach; Fantasia in A (met echo) van Sweelinck; Giga van Loeillet; Prélude van Cés. Franck; Cantilène van Jos Jongen en Toccata van Boëllmann. Het orgel bevat 15 reg., verdeeld over twee man. en pedaal, benevens twee koppelingen. pv.

★ **Dr. G. D. Cunningham** †. The Organ World van October bracht het bericht van het overlijden van een van Englands grootste organisten: **Dr. G. D. Cunningham**. Op 7 Juli j.l. gaf hij in de Town Hall te Birmingham zijn negenhonderdste recital, de volgende dag werkte hij mede aan het Requiem van Brahms. Het was zijn laatste concert. Een maand later overleed hij op 14 Augustus. Cunningham werd geboren op 2 Oct. 1878. Als organist begon hij zijn loopbaan in het Alexandra Palace met populaire concerten. Verscheidene kerken hebben hem als organist gehad. Enige tijd bracht hij door aan de St. Alban's kerk in Holborn-Londen. In 1924 werd hij stadsorganist in Birmingham en speelde van daaruit zijn wereldbekende concerten voor de BBC elke Woensdagmiddag. Cunningham speelde een uitgebreid en veelzijdig repertoire, terwijl ook de moderne orgelmuziek geregeld op zijn programma's voorkwam. In 1944 verleende de Universiteit van Birmingham hem het ere-doctoraat. Hij was tevens Professor van orgel aan de Royal Academy of Music. In de jaren 1939-40 was hij President van het Royal College of Organists.

★ **Het Congres van de Incorporated Association of Organists** is in de laatste Augustusweek onder grote belangstelling te Leicester gehouden, onder presidium van **Mr. Georg C. Cray**, organist van de Cathedral van Leicester. Behalve orgelvoordrachten van **Mr. Gray** en **G. Jones**, en de lezingen van **Dr. Harold Rodes**, **Dr. St. B. Taylor** en **Dr. D. Chapman**, werden er kamerconcerten gegeven, waarop madrigalen en balletten uit de 16de eeuw ten gehore werden gebracht door het versterkte Leicester Bach-Choir, en een concert door het London Pianoforte Trio. De laatste dag werd een excursie ondernomen naar de Cisterciënster-Abdij bij Loughborough en de klokkengieterij van de Firma John Taylor & Co. P.V.

Het Gravensteen te Gent.

Begijnhof ter Hoyen (Klein Begijnhof) te Gent.

DIT NUMMER
IS HET LAATSTE
VAN DE DERDE JAARGANG

Alle geestelijke muziek en muziek speciaal geschikt voor onderwijs-
gestichten van eigen en vreemde, van oude en moderne meesters
IS IN EEN DEPOT GECENTRALISEERD.

Bespaart U alle nutteloos rondschrijven!

Laat U door ons voorlichten!

EEN ADRES VOOR GANS HET LAND :

CENTRALE MUZIEKHANDEL

BIJENLAAN, 1 — BRUSSEL

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

K E R K O R G E L S

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electriscbe Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

S T E M M E N — O M B O U W E N — R E P A R E R E N

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK

Fa. L. VERSCHUEREN C. V.

ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.

opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.

opger. 1891

F I R M A

DELMOTTE

DOORNIK

ORGELS

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

in uw kerk...

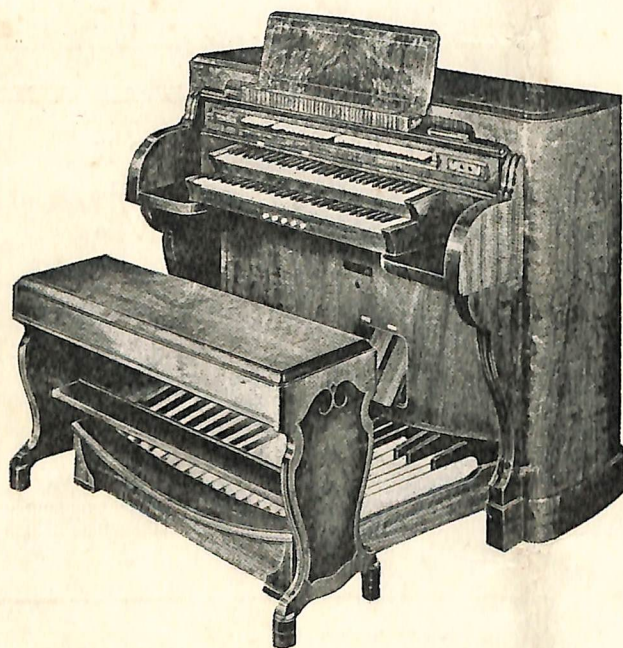
zal het electronisch orgel WURLITZER zijn aangewezen bestemming vinden.

Dit wonderbaar instrument is een onuitputtelijke bron van verschillende tonen, zo zuiver, zo stijlvol, zo werkelijk op aan de traditionele orgelklanken.

Ieder organist kan het WURLITZER orgel bespelen zonder voorafgaande ingewikkelde studie der registratie.

Het WURLITZER orgel beslaat zo weinig ruimte en kost betrekkelijk veel minder dan het gelijkwaardige pijporgel.

HET IS WERKELIJK DE ZIEL VAN UW KERK.

HH. ORGANISTEN

EE. HH. PASTOORS

EE. HH. BESTUURDERS VAN COLLEGES en KLOOSTERGE-MEENTEN

Zendt, met vermelding van « De Schalmey », een postkaartje en vraagt kosteloos en zonder verbintenis inlichtingen aan de algemene vertegenwoordigers :

USINES G. STAAR N. V.

Steenweg op Waterloo, 566

BRUSSEL